

Lisa 6: Ainevaldkond „Sotsiaaalained“

1. Üldalused

1.1. Valdkonnapädevus

Sotsiaaalainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest.

Sotsiaaalainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

- tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
- tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
- austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlikke väärtusi ja üldtunnustatud käitumisnorme, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
- valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
- aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
- hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

1.2. Ainevaldkonna õppeained

Ainevaldkonda „Sotsiaaalained“ kuuluvad järgnevad õppeained:

- [inimeseõpetus](#), mida õpitakse 2.-8. klassini
- [ajalugu](#), mida õpetatakse 5.-9. klassini
- [ühiskonnaõpetus](#), mida õpetatakse 6. ja 9. klassis

Õppeainete arvestuslikud nädalatunnid on välja toodud Viimsi Kooli õppekavas punkt 3.1.

1.3. Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming

Sotsiaaalainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaaalainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse ja tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena.

Sotsiaaalainete pädevusega taotletakse toimetulekut iseendaga, lähikonnas ning ühiskonnas. Kodanikuks olemist määratletakse kui võimet tegutseda vastutustundliku kodanikuna ja osaleda ühiskonnaelus. Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele lisandub ajaline/ajalooline mõõde.

Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

Ajalugu õppides omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks olulisi teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetus kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut. Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmes, toetades õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas.

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväärsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused aktiivse kodaniku kujunemiseks ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks.

Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil oma tundeid väljendada, aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suheldes; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Omandatakse teadmisi majandusest, tööturust, maksundusest, õpitakse tegema otsuseid rahatargalt ja vastutustundlikult. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse alus maailmavaatelse mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialogiks erineva maailmavaate esindajatega. Sotsiaalainetes käsitletavate õppeteemade kaudu kujundatakse õpilastes esmane valmisolek märgata ebavõrdsust ühiskonnas ja aidata kaasa võrdõiguslikkuse, sh soolise võrdõiguslikkuse edendamisele.

Valdkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonnaellu sekkuda ja olla edukas elukestvas õppes ja tööturul.

1.4. Võimalusi valdkonnaülesteks lõiminguteks, üldpädevuste arengu toetamiseks ja õppekava läbivate teemade käsitlemiseks

Sotsiaalvaldkonna õppeainete õppimise kaudu toetatakse kõigi riikliku õppekava üldosas kirjeldatud üldpädevuste arengut õpilastel. Üldpädevuste saavutamist toetab valdkonnaülelset õppeainete eesmärgipärane lõimimine teistesse valdkondadesse kuuluvate õppeainetega ning läbivate teemade õpilase jaoks tähenduslik käsitlemine. Selle tulemusel kujuneb õpilasel suutlikkus rakendada oma teadmisi ja oskusi erinevates olukordades, kujundada oma väärtushoiakuid ja -hinnanguid ning võimalus omandada ettekujutus ühiskonna kui terviku arengust. Seejuures on väga oluline süsteemne ja järjepidev koostöö aineõpetajate vahel.

1.5. Õppe kavandamine ja korraldamine

Õppetegevus on õppijakeskne, toetab õpimotivatsiooni hoidmist ja õpilaste kujunemist aktiivseiks ja iseseisvaks õppijaks ning loovaks ja kriitiliselt mõtlevaks ühiskonnaliikmeiks, kes suudavad teha valikuid ja võtta vastutust oma õppimise eest.

Põhikoolis õppetegevust kavandades ja korraldades teevad õpetajad koostööd, seejuures:

- lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, valdkonnapädevusest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatuse rõhuasetustest ning lõimingust teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsitluste ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;
- taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) oleks mõõdukas, jaotuks õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätaks piisavalt aega puhkuseks ja huvitegevusteks;
- arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja võimeid, kasutatakse diferentseeritud ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpi- ja eluraskustele, pakutakse õpiabi ja tuge õpivalikutes;
- võimaldatakse nii individuaalset, paaris- kui ka rühmas õpet, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi, suunatakse tegema valikuid;
- kaasatakse õpilasi õppetegevuste kavandamisse, võetakse aega eesmärkide ja taotletavate õpitulemuste saavutamise viiside ja hindamiskriteeriumide läbiarutamiseks ning refleksiooniks;
- rakendatakse uurivat õpet ja kasutatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, laiendatakse õpilaste teadmisi, arendatakse oskusi ja kujundatakse hoiakuid;
- rakendatakse ja kasutatakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õppekeskkondi, õppematerjale ja -vahendeid;
- võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga, et kogu ainekäsitus oleks võimalikult elulähedane, õpilasele eakohane ja tähenduslik.

Õppetegevuse kaudu laiendatakse ainevaldkonna teadmisi ja kujundatakse oskusi. Ajalooõpetus on valdavalt uurimispõhine, kasutatakse esmaseid ja teiseseid allikaid. Kõikides sotsiaalainetes tuleb lisaks põhiteemadele käsitleda ka ühiskonnas asetleidvaid muutusi ning kasutada õppe ilmestamiseks näiteid ümbritsevast elust.

1.6. Hindamine

Hindamine on õppeprotsessi osa, mille kaudu toetatakse õpilase õppimist ja arengut. Hindamisel saadakse ülevaade õpitulemuste saavutusest ja õpilase individuaalsest arengust ning toetatakse selle kaudu õpilase kujunemist positiivse minapildi ja adekvaatse enesehinnanguga enastjuhtivaks õppijaks. Hindamise tulemusena/abil saab õpilane tagasisidet oma edenemise kohta õppimisel ja õpistrateegiate valikuteks. Õpetaja saab teavet oma õpetamise tulemuslikkuse kohta ning sisendit nii õppetegevuse kui ka iseenda pädevuste arendamiseks.

Hindamise alus on valdkonna ainekavades kirjeldatud õpitulemused kooliastmete kaupa. Hindamisega toetatakse kooliastme lõpuks taotletavate teadmiste ja oskuste omandamist, hoiakute kujunemist ning valdkonnapädevuse saavutamist. Ainealaste teadmiste ja oskuste kõrval antakse tagasisidet ka

üldpädevuste arengu ning väärtushoiakute ja -hinnangute kujunemise kohta. Hoiakute kujunemisele antakse tagasisidet suunavate ja toetavate sõnaliste hinnangute abil.

Selleks rakendatakse nii diagnostilist, kujundavat kui ka kokkuvõtvat hindamist, mida esitatakse nii sõnaliste hinnangute kui ka numbriliste hinnatena. Diagnostilise hindamise käigus selgitatakse välja õpilaste eelteadmiste ja oskuste tase, hoiakud, ainealased väärarusaamad ja spetsiifilised õpiraskused, et kavandada järgnevat õppimist ja õpetamist. Õppeprotsessi käigus rakendatakse kujundavat hindamist, kus õpilane saab suulist ja kirjalikku tagasisidet oma õpitulemuste saavutamise taseme ning tugevuste ja arenguvõimaluste kohta. Kokkuvõttev hindamine toimub üldjuhul õppeperioodi või mahuka õppeteema lõpul, et kontrollida nii õppetöös püstitatud eesmärkide saavutamist kui ka riikliku õppekavaga sätestatud õpitulemuste saavutatust. Õppeteema kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud hindamise tulemusena, seejuures arvestatakse, et hinnetel võib sõltuvalt töö mahust olla erinev kaal.

Alates esimesest kooliastmest kaasatakse õpilane hindamisprotsessi nii oma töö hindamisel kui ka kaasõpilaste tagasisidestamisel. Õpilasele on õppeprotsessi alguses teada, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ning millised on hindamise kriteeriumid. Õpilast suunatakse õppeprotsessi käigus oma õppimist ja püstitatud eesmärkide saavutamist analüüsima ja reflekteerima.

Arutluste, juhtumianalüüside ja loominguliste tööde puhul hinnatakse arvamuste ja seisukohtade argumenteeritust, seostatust ja veenvust, õpilase seisukohtadele minevikusündmuste, ühiskonnas ja maailmas toimuva kohta antakse sõnalist kirjeldavat tagasisidet. Praktiliste ja loominguliste ülesannete sooritamisel hinnatakse nii protsessi kulgu kui ka tulemust. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid pööratakse tähelepanu ka õpilase keelekasutusele, sh erialaste terminite, isiku-, riikide ja kohanimedele, rahvusvaheliselt aktsepteeritud lühendite õigele kasutusele ja õigekirjale, mida arvestatakse hindamisel vastavalt ülesande eesmärgile ja kokkulepitud hindamiskriteeriumidele.

Erineva keerukusastmega teadmiste, oskuste ja hoiakute hindamise võimaldamiseks kasutatakse mitmekesiseid hindamisviise ja -vorme. Hindamisvahendi ja -viisi valik sõltub püstitatud õppeeesmärkidest ja eeldatavast õpitulemusest. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanust, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväarsuse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel. 4. klassis (KiVa tunnid) toimub hindamine mitte-eristavalt.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõendus põhiste argumentidega vastata.

Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest, hindamise nõuded ja korraldus, sh mittedumbrilise hindamise kasutamine ja mujal õpitu arvestamine täpsustatakse Viimsi Kooli õppekavas punkt 6.1.

1.7. Õppekeskkond

Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivaldavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest.

Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

- mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
- internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalsete esitluste ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

- korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt mäluasutuses või ametiasutuses;
- kasutada ainekava eesmärgede toetavaid õppematerjale ja -vahendeid;
- õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega.

2. Ainekavad

2.1. Inimeseõpetus

Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane.

Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamuseavalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega.

Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks, ent peavad olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentriiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäeva eluga seonduvalt, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.

Inimeseõpetuse **I kooliastme** teemad ja õpitulemused lähtuvad õpilase minast (huvid, omadused jms) ja tema eluga kõige lähemalt seotud igapäeva elu teemadest nagu suhted pere ja sõpradega, tervis, käitumisnormid jms. Eesmärgiks on, et laps oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi. I kooliastme inimeseõpetuses käsitletakse ka ühiskonnaõpetuse teemasid nagu Eesti Vabariik, kodukoht, reeglid, õigused ja kohustused lapse seisukohalt jms.

II kooliaste laiendab mina-käsitlust ning keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms. Lisaks riiklikule õppekavale läbib Viimsi Kooli 4. klass KiVa tunnid.

III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile mina-käsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Kuna III kooliastmega lõpeb kohustuslik kooliharidus, siis valmistavad inimeseõpetuse teemad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema. Kui II kooliastmes puudutatakse soolist arengut vaid põgusalt, siis III kooliaste pakub tõhusat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.

Õppesisu klassiastmeti

I kooliaste

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

1. Näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümbolikat, olulisi inimesi ja paiku.
2. Väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse.
3. Mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel.
4. Teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused.
5. Mõistab üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust.
6. Tunneb liiklusreegleid.
7. Teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust.
8. Märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi.
9. Mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust.
10. Teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida.
11. Teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana.
12. Suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse.
13. Oskab oma tervist hoida.
14. Teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest.
15. Oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist.
16. Oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi.
17. Teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana.
18. Mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles.

2. klass – õpitulemused	2. klass – õppesisu	Lõiming
Leiab kaardilt Eesti ja kodukoha.	Eestimaa ja kodukoht.	<p>Eesti keel: kujundab lugemise kaudu oma mõtte- ja tundemaailma, jagab lugemiskogemusi.</p> <p>Muusika: väljendab lauldes muusika sisu ning meeleolu.</p> <p>Kehaline kasvatus: kirjeldab kogemust, mille ta on saanud väljaspool kooli toimunud liikumisüritusel osalejana, vaatlejana või vabatahtlikuna.</p> <p>Loodusõpetus: saab aru kaardist; leiab Eesti kaardil oma kodukoha, suuremad kõrgustikud, saared, poolsaared, lahed, jõed, järved ja linnad; märkab kodukoha elurikkust ja maastiku mitmekesisust ning selgitab nende olulisust.</p> <p>Tööõpetus: märkab esemetel rahvuslikke elemente ja kasutab neid oma töös.</p>
Tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat.	Eesti Vabariigi riiklikud, rahvuslikud ja kodukoha sümbolid.	
Nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva.	Eesti pealinn. Eesti Vabariigi sünnipäev.	
Teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku.	Oma kodukoha olulised paigad ja inimesed	
Kirjeldab enda huvisid ja tegevusi.	Mina. Oma tugevuste (sh tunnused, omadused ja tegevused) välja toomine.	
Põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda.	Positiivne suhtumine endasse ja teisesse.	
Toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada.	Erinevate õpitegevuste ja vabaaja tegevuste kavandamise meetodite rakendamine ja harjutamine.	

Sõnastab enda õppimise eesmärged ja seostab neid enda huvidega.	Oma õpitegevuse eesmärkide seos oma huvide ja võimetega.	<p>Matemaatika: tunneb kella ja kalendrit ning seostab neid teadmisi oma elu tegevuste ja sündmustega.</p> <p>Tööõpetus: viib alustatud töö lõpule ja räägib oma tööst ning tulemusest.</p> <p>Loodusõpetus: sõnastab oma meeltega saadud kogemusi.</p> <p>Kunst: kirjeldab visuaalseid pilte, jooniseid ja sümboleid oma kogemuse piires.</p> <p>Lõimingu näide: Filmiõppe projekt: Eesti animafilm „Jussikese seitse sõpra“ Palm, J. Õppefilmimaterjal algklassilastele.</p>
Seostab igapäevavalikuid tuleviku eesmärkidega.	Oma igapäevavalikute seos oma tuleviku eesmärkidega.	
Kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest.	Kodu. Erinevad pered. Pereliikmete tegevus ja rollid. Hoolitsemine, abistamine, kaasamine ja pereliikmetega arvestamine. Vastutus, õigused ja kohustused peres, koolis ja lähiümbruses.	<p>Eesti keel: kujundab lugemise kaudu oma mõtte- ja tundemaailma, jagab lugemiskogemusi.</p> <p>Lõimingu näide: Õpistsenaarium hoolivus https://sisu.ut.ee/opistsenaariumid/hoolivus</p>
Teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi.	Kehalised muutused ja austus erinevate kehade ja sugude suhtes. Minu erinevused ja sarnasused teistega. Sallivus.	<p>Eesti keel: kujundab lugemise kaudu oma mõtte- ja tundemaailma, jagab lugemiskogemusi.</p> <p>Kunst: kirjeldab visuaalseid pilte, jooniseid ja sümboleid oma kogemuse piires.</p>
Võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt.	Eesti rahvakombed ja tavad minevikus ja tänapäeval.	<p>Tööõpetus: märkab ning nimetab positiivset oma ja teiste töödes.</p> <p>Lõimingu näide: loovtöö "Positiivne mina"</p> <p>Õpilane selgitab laste-ja/või noorsookirjanduse katkendi alusel tegelase positiivset suhtumist endasse ja eneseväärtustamist ning kujutab seda visualiseeritult.</p>
Selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja.	Enda roll tavade ja kommete hoidja ja kandjana.	

Toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest.	Kodukoha inimeste tavad ja kombed. Oma klassi tavad. Sallivus erinevustesse.	
Nimetab mõningaid haiguste tunnuseid.	Terve ja haige inimene.	
Toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust.	Tervis. Tervise eest hoolitsemine. Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, kehaline aktiivsus. Keha eest hoolitsemine.	Eesti keel: kujundab lugemise kaudu oma mõtte- ja tundemaailma, jagab lugemiskogemusi. Muusika: väljendab lauldes muusika sisu ning meeleolu. Tööõpetus: toob näiteid tervisliku toiduvaliku kohta; toob näiteid isikliku hügieeni vajalikkuse kohta.
Planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult.	Mina: aeg ja aja planeerimine.	Kehaline kasvatus: teab ning järgib isiklikku hügieeni ja ohutusnõudeid; teab liikumise ja toitumise olulisust tervisele.
Teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.	Abi saamise võimalused. Vajadusel abi kutsumine.	
Leiab kaardilt Eesti ja kodukoha.	Eestimaa ja kodukoht.	Eesti keel: kujundab lugemise kaudu oma mõtte- ja tundemaailma, jagab lugemiskogemusi. Muusika: väljendab lauldes muusika sisu ning meeleolu. Kehaline kasvatus: kirjeldab kogemust, mille ta on saanud väljaspool kooli toimunud liikumisüritusel osalejana, vaatlejana või vabatahtlikuna.

		<p>Loodusõpetus: saab aru kaardist; leiab Eesti kaardil oma kodukoha, suuremad kõrgustikud, saared, poolsaared, lahed, jõed, järved ja linnad; märkab kodukoha elurikkust ja maastiku mitmekesisust ning selgitab nende olulisust.</p> <p>Tööõpetus: märkab esemetel rahvuslikke elemente ja kasutab neid oma töös.</p>
3. klass – õpitulemused	3. klass – õppesisu	Lõiming
Põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda.	Mina. Igaühe väärtuslikkus. Positiivne suhtumine endasse.	Tehnoloogia: märkab ning nimetab positiivset oma ja teiste töödes.
Nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi.	Inimeste õigused ja kohustused. Vastutus.	Tehnoloogia: tööjaotus, kohusetunne ja vastutus.
Toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas.	Laste õigused ja kohustused: peres, koolis, lähikonnas.	
Toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida.	Reeglid ja käitumisnormid. Seadused.	<p>Loodusõpetus: käitumisreeglid looduses</p> <p>Eesti keel: kujundab lugemise kaudu oma mõtte- ja tundemaailma, jagab lugemiskogemusi.</p>
Põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust.	Üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimine.	Loodusõpetus: liigub looduses turvaliselt, kahjustamata loodust, teisi ja iseennast.

Demonstreerib õpituatsioonis üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist.	Käitumisnormide ja seaduste järgimine koolis ja lähiümbruses.	
Tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähiseid.	Liiklusreeglid	
Kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist.	Liiklusreeglite järgimine.	
Märkab liiklusohutikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks.	Turvaline käitumine liikluses koduteel ja koduümbruses.	
Loetleb erinevaid teabeallikaid.	Teave. Erinevad teabeallikad.	
Leiab infot erinevatest allikatest.	Teabeallikate kasutamine.	Eesti keel: vormistab lihtsama kirjaliku töö arvutis, järgib õpitud keelereegleid.
Võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest.	Teabeallikate usaldusväärsus.	Kunst, eesti keel, loodusõpetus - teab, kes on autor; ei tee digitaalkujutiste salvestamise ja edastamisega kellelegi kahju.
Kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte.	Meedia kasutusvõimalused ja ohud.	

Selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel.	Turvaline meediavahendite kasutamine.	
Teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi.	Inimeste erinevused: bioloogiline ja sotsiaalne. Sallivus.	
Selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust.	Sõprus ja sõpruse hoidmine. Koostöö vajalikkus. Hoolitsemine ja abistamine ning prosotsiaalse käitumise väärtustamine. Heategemine ja heategevus.	<u>Eesti keel ja matemaatika-</u> “Hea sõpruse retsept” kirjutamine Tegevuse kirjeldus: Üheskoos arutletakse, mis on hea sõpruse saladuseks. Õpilased jagavad oma kogemusi sõprusest. Seejärel hakatakse mõtlema, mis on väga oluline sõpruse juures. Näiteks: <i>naer, kallistamine</i> Seejärel lisavad õpilased juurde kogused, kui palju peab üht või teist koostisosa olema, et valmis saaks küpsetada tõelise ja hea sõpruse. Näiteks: <i>1 L naer, kg kallistusi . . .</i>
Teab, et vägivaldal on eri vormid.	Vägivald ja selle erinevad vormid.	
Selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua.	Vägivaldse käitumise negatiivsed tagajärjed.	
Teab abi saamise võimalusi inimväärlikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald.	Abi saamise võimalused koolikiusamise ja teiste vägivaldse käitumise ilmingute korral.	

Demonstreerib õpituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalda korral.	Abi saamise võimaluste kasutamine koolikiusamise ja teiste vägivaldse käitumise ilmingute korral.	
Toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve.	Vaimne, füüsiline ja sotsiaalne tervis. Tervislik eluviis. Terviseriskid. Hoidumine tervist ohustavatest olukordadest.	Matemaatika: tervisliku toitumise projekti, mille jooksul mõõdetakse toiduainetes suhkru massi. Tehnoloogia: ohud tervisele.
Selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste.	Esmaabi.	
Teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.	Abi saamise võimalused.	
Teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine.	Raha. Raha teenimine, kasutamine ja laenamine. Vastutus. Oma kulutuste plaanimine.	Matemaatika: rahaga seotud tekstülesanded ja teisendamine.
Hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.	Keskkonna hoidmise võimalused säästlikul tarbimisel. Enda võimalused keskkonna hoidmisel lähieümbruses.	Loodusõpetus: tarbib vastutustundlikult, väldib enda ja teiste tervise kahjustamist; toob näiteid, kuidas inimene loodust oma tegevusega mõjutab; teeb ettepanekuid lähieümbruse keskkonnahoiuks ning osaleb sellesuunalistes tegevustes. Kunst: teab säästlikkuse ja kestlikkuse tähtsust.

II kooliaste	
<p>Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist. 2. Väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv. 3. Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust. 4. On loov ja ettevõtlik. 5. On iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest. 6. Kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatena. 7. Teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid. 8. Mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi. 9. Teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust. 10. Mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest. 11. Mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust. 12. Teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida. 13. Väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele. 14. Teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärgi. 15. Mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid. 	
4. klass - õpitulemused	4. klass – õppesisu (KiVa)
<p>Austus on kõigi jaoks Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teab, et KiVa tähendab head koolikeskkonda • Mõistab, et igal õpilasel on õigus turvalisele õpikeskkonnale • Mõistab, et üksi olemine erineb teistega koos olemisest ja et mõlemad on olulised 	<p>KiVa programm</p> <p>Üksi ja koos teistega. Teineteise austamine</p> <p>Inimeste vaheline suhtlus</p> <p>KiVa lepingu esimene reegel</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Mõistab austuse tähtsust inimsuhetes ja teab, milline on austav käitumine, milline mitte • Mõistab, mis on inimeste vaheline suhtlemine ja milliseid probleeme see võib kaasa tuua 	<p>Oma käitumise jälgimine</p>
<p>Grupis Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teab, mis on grupp • On mõelnud sõbraliku grupi näidetele • Mõistab grupis suhtlemise iseloomulikke jooni • Mõistab, et vahel käitud grupis vastupidiselt oma tahtmisele (grupi surve) • Mõistab, et grupis on inimestel erisugused rollid ja et grupp ise aitab neid rolle selgitada • Teab, kuidas grupiga ühineda ja kuidas aidata teistel grupiga ühineda • On mõelnud sellele, missugune grupp on tema enda klass 	<p>Grupp Kaaslaste surve Rollid grupis Grupiga liitumine KiVa lepingu teine reegel Oma käitumise jälgimine</p>
<p>Tunne kiusamine ära Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teab, mis on kiusamine ja oskab kiusamisolukorra ära tunda • Teab, mis ei ole kiusamine • Teab kiusamise erinevaid vorme • Teab, kui levinud probleem on kiusamine • Mõistab, et kuigi kiusamine on levinud, ei ole see vastuvõetav • Teab, kellele kiusamisest rääkida ja kuidas sellega koolis tegeletakse 	<p>Kiusamine (põhitunnused) Mis on konflikt, kaklus ja kiusamine? KiVa lepingu kolmas reegel KiVa mäng – I tase</p>
<p>Kiusamine varjatud kujul Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Saab aru varjatud kiusamise mõistest • Saab aru, mis on segasõnumid 	<p>Varjatud kiusamine. Grupist väljaarvamine Segasõnumid</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Teab, mis on küberkiusamine • Mõistab, et ka varjatud kiusamine teeb haiget ja on keelatud • Teab, kuidas end Internetis kiusamise eest kaitsta 	Seljataga rääkimine ja kuulujutud Küberkiusamine KiVa lepingu neljas reegel
Kiusamise tagajärjed Õpilane: <ul style="list-style-type: none"> • Saab aru, mis tunne võib olla, kui sind kiusatakse • Teab, millised on kõige tavalisemad kiusamise tagajärjed • Saab aru, et kiusamise ohvriks olemine võib su elu mõjutada ka mitme aasta järel • On mõelnud oma klassi heaolu peale ja võimalike muudatustele, mis on aset leidnud 	Kiusamine teeb haiget Kiusamise tagajärjed Klassi heaolu KiVa lepingu viies reegel KiVa mäng II tase
Rühma osalemine kiusamises Õpilane: <ul style="list-style-type: none"> • On mõelnud enda suhtumise üle kiusamisse • On märganud, et enamik tema klassikaaslastest on kiusamise vastu • Mõistab, et alati ei käituta vastavalt oma tegelikule arvamusele (grupi surve) • Tunneb kiusamisolukorras esinevaid rolle • On mõelnud oma käitumisele kiusamisolukordades 	Suhtumise kiusamisse ja kaasnev käitumine Kiri ohvrile KiVa lepingu kuues reegel
Ühine vastuseis kiusamisele Õpilane: <ul style="list-style-type: none"> • On teadlik viisidest, kuidas ta saab ohvrit toetada • On mõelnud, miks võib olla raske ohvri poolele astuda • Mõistab, et isegi väikesed žestid võivad ohvri enesetundele hästi mõjuda • On proovinud kiusamisolukorras mitmesuguseid käitumisviise 	Ohvrile toetuse avaldamine Miks on keeruline olla ohvri poolel? Kuidas aidata ohvrit KiVa lepingu seitsmes reegel KiVa mängu III tase

<p>Mida teha, kui mind kiusatakse Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Teab, mida teha, kui teda kiusatakse • Teab, mida mitte teha, kui teda kiusatakse • Teab, mis on enesekindlus • Teab, mis tema koolis juhtub, kui mõni õpetaja teada saab, et teda kiusatakse • Teab, et kellelegi enda kiusamisest rääkimine võib olla keeruline 	<p>Mida teha kiusamise korral Kiusamisest rääkimine KiVa lepingu kaheksas reegel KiVa mängu IV tase</p>
<p>KiVa kool – teeme koos ära! Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none"> • On korranud üle aasta jooksul loodud kiusamisvastased reeglid • On mõelnud sellele, mida need reeglid tema klassi jaoks tähendavad • On mõelnud sellele, mida klass saaks teha, et tulevikus kiusamist enam ei esineks • Teab, millised tagajärjed on reeglite rikkumisel 	<p>Ühiselu reeglid ja lepingud Kirjutatud ja kirjutamata reeglid KiVa reeglid KiVa leping</p>
<p>Kuidas meil läheb? Õpilane:</p> <ul style="list-style-type: none"> • On mõelnud sellele, kuidas olukord klassis tema meelest muutunud on • On näinud, mida teised sellest arvavad • On mõelnud, kuidas tema sellele muudatusele või olukorra püsimisele kaasa on aidanud 	<p>KiVa mäng V tase Meie klass praegu</p>

5. klass – õpitulemused	5. klass – õppesisu	Lõiming
Nimetab ja selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid.	Tervise olemus Tervise aspektid: füüsiline, vaimne, sotsiaalne tervis. Tervist mõjutavad tegurid - eluviis, pärilikkus, keskkond, tervishoid.	Eesti keel: loeb tekste, koostab definitsiooni ja mõistekaardi. Kunstiõpetus: kujundab oma töid. Matemaatika: objektiivsed tervise mõõdikud on numbrilised, arvutab kehamassiindeksi. Loodusõpetus: geograafilise kaardi kasutamine. Matemaatika: mõõdab pulssi, arvutab kehamassiindeksit. Kehaline kasvatus: liikumispausid ja -mängud tundides.
Seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks). Nimetab mõõdetavaid ja hinnangulisi tervisenäitajaid. Selgitab, kuidas erinevad tervisetegurid tervist mõjutavad.	Mõõdetavad ja hinnangulised tervisenäitajad. Stress ja stressiga toimetulek.	
Teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid. Mõistab reklaamide eesmärke, eristab arvamust faktist.	Meedia osa tervisega seotud otsustes. Terviseteemalised veebilehed.	

Toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist.	Tervislik eluviis Tervist toetavad tegevused: tervist toetav toiduvalik, füüsiline aktiivsus, uni ja puhkus.	
Toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust.	Turvaline elukeskkond (sh meedia) ja tervislik eluviis.	
Selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust.	Keha eest hoolitsemine (karastamine ja hügieen).	
Nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi.	Murdeiga elukaares. Murdeas olulisus Murdeas füüsilised ja emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused.	Eesti keel: kirjutab voldiku teksti selgitab mõisted.. Kunst: kujundab enda tööd. Loodusõpetus: kasutab korrektseid mõisteid. Kehaline kasvatus: liikumispausid ja -mängud tunnis.
Toob näiteid erinevast arengutemperost murdeas.	Igaühel oma tempo. Toimetulek muutustega. Suguline küpsus ja soojätkamine. Viljastumine, rasedus, lapse sünn. Muutustega seonduvate kehaosade ja elundite nimetused ja toimimise põhimõtted, sh sugurakkude valmimise seos lapsesaamisvõime ja seksuaalsusega. Positiivne suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine	
Toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab,	Riskikäitumine ja selle liigid (sh terviseriskid).	Eesti keel: koostab teksti, definitsiooni, loeb tekste, kasutab korrektset keelt.

kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest.	Ohutus kodus, koolis, avalikus ruumis, sh tule-, vee- ja elektriõhutus. Riskikäitumist ennetavad ja soodustavad tegurid.	Kunst: kujundab oma tööd. Kehaline kasvatus: liikumispausid ja -mängud tunnis.
Selgitab, miks on normid, sh liikluseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid.	Reeglid ja normid. Seadused (sh liikluseadus). Reeglite ja normide vajalikkus.	
Selgitab, miks on normid, sh liikluseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid.	Reeglid ja normid. Seadused (sh liikluseadus). Reeglite ja normide vajalikkus.	
Toob näiteid meediaga seotud ohtudest.	Meedia (sh reklaami) mõju otsustele. Meediaohud ja nende vältimine ning abi saamise võimalused.	
Teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine.	Autoriõigused. Autoriõiguste seadus. Autoriõigused ja õpilane.	
Otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest terviseteemalist infot, järgides autoriõigust.	Usaldusväärsed infoallikad. Infootsing (sh terviseteemaline) usaldusväärsetest infoallikatest Internet, selle turvaline kasutus. Interneti ohud ja võimalused.	

<p>Kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele.</p>	<p>Uimastid. Uimastite kahjulik mõju tervisele, otsustele ja käitumisele. Tervislikud valikud. Illegaalsed ja legaalsed uimastid. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seotud riskid tervisele. Kofeiini ja/või teisi erguteid sisaldavate jookide (sh kohv, energijaogid, energiavesi) mõju tervisele (sh sõltuvuse võimalik kujunemine).</p>	
<p>Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.</p>	<p>Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused (sh sotsiaalsed toimetulekuoskused vägivalda ja uimastiennetuses). Oskus öelda “ei”. “Ei” ütlemise ja väljendamise viisid. Otsused/Otsustamine. Otsuste tagajärjed. Vastutus oma otsuste eest. Kaaslaste mõju otsustele. Koolikiusamine. (füüsiline, verbaalne, vaimne, küberkiusamine). Kiusamisega hakkamasaamine ja abi saamise võimalused.</p>	
<p>Toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist.</p>	<p>Haigused: nakkus- ja mittenakkushaigused, viirushaigused. Haigestumise põhjused. Haigestumise vältimise viisid.</p>	
<p>Demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi.</p>	<p>Õnnetused. Õnnetuste vältimine. Esmaabi Abi kutsumine. Tervis - inimese väärtuslikem vara.</p>	

6. klass – õpitulemused	6. klass – õppesisu	Lõiming
<p>Nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi.</p> <p>Toob näiteid erinevast arengutemperost murdeas.</p>	<p>Murdeea olulisus. Murdeea füüsilised, emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused. Füüsilised muutused murdeas. Igaühel oma tempo. Murdeea kehaliste muutuste seos emotsionaalsete muutustega. Toimetulek muutustega. Suguline küpsus ja soojätkamine. Muutustega seonduvate kehaosade ja elundite nimetused ja toimimise põhimõtted, sh sugurakkude valmimise seos lapsesaamisvõime ja seksuaalsusega. Positiivne suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine (menstruatsioon, seemnepursked). Arengu individuaalsus.</p>	<p>Eesti keel: kirjutab voldiku teksti selgitab mõisted..</p> <p>Kunst: kujundab enda tööd.</p> <p>Loodusõpetus: kasutab korrektseid mõisteid.</p> <p>Kehaline kasvatus: liikumispausid ja -mängud tunnis.</p> <p>Ainetevahelise ja läbivate teemade lõimingu võimalus: kehapuhtuse voldiku koostamine ja kujundamine.</p>
<p>Toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest.</p> <p>Selgitab, miks on normid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid.</p>	<p>Riskikäitumine ja selle liigid (sh terviseriskid).</p> <p>Riskikäitumist ennetavad ja soodustavad tegurid.</p> <p>Reeglid ja normid.</p> <p>Seadused (sh liiklusseadus).</p> <p>Reeglite ja normid vajalikkus.</p>	<p>Eesti keel: koostab teksti, definitsiooni, loeb tekste, kasutab korrektset keelt.</p> <p>Kunst: kujundab oma tööd.</p> <p>Kehaline kasvatus: liikumispausid ja -mängud tunnis.</p>
<p>Toob näiteid meediaga seotud ohtudest</p> <p>Teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, miks</p>	<p>Meedia (sh reklaami) mõju otsustele.</p> <p>Meediaohud ja nende vältimine ning abi saamise võimalused. Usaldusväärsed infoallikad. Infootsing (sh terviseteemaline)</p>	

<p>peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine.</p> <p>Otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest terviseemalist infot, järgides autoriõigust.</p>	<p>usaldusväärsetest infoallikatest Internet, selle turvaline kasutus. Interneti ohud ja võimalused. Autoriõigused. Autoriõiguste seadus. Autoriõigused ja õpilane.</p>	
<p>Kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele.</p>	<p>Uimastid. Uimastite kahjulik mõju tervisele, otsustele ja käitumisele. Tervislikud valikud. Illegaalsed ja legaalsed uimastid. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seotud riskid tervisele. Energiajookide mõju tervisele.</p>	
<p>Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.</p>	<p>Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused (sh sotsiaalsed toimetulekuoskused vägivalda ja uimastiennetuses). Oskus öelda “ei”. “Ei” ütlemise ja väljendamise viisid. Otsused/Otsustamine Otsuste tagajärjed. Vastutus oma otsuste eest. Kaaslaste mõju otsustele. Koolikiusamine. (füüsiline, verbaalne, kaudne küberkiusamine). Kiusamisega hakkamasaamine ja abi saamise võimalused.</p>	
<p>Selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb.</p>	<p>Enesetundmine. Mina-pilt (kirjeldav ja hinnanguline osa).</p>	<p>Eesti keel: Õpilane valib ühe muinasjutu ja loost endale kõige sarnasema tegelase. Tabelis analüüsi tegelase positiivseid ja mitte positiivseid omadusi ning käitumisviise. Seejärel toob välja enda</p>

<p>Mõistab enesehinnangu olemust. Saab aru, et enesehinnang on osa tema minapildist.</p>	<p>Enesehinnang. Enesehinnangu kujunemine.</p>	<p>sarnasused tegelasega. Mitte positiivsete omaduste korral toob näiteid kuidas neid muuta. Ühiskonnaõpetus: ettepanekud kohalikule omavalitsusele. Kunst: kujundab oma töid. Kehaline kasvatus: liikumispausid ja -mängud tundides.</p>
<p>Selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi. Oskab nimetada enda erinevaid omadusi Mõistab, et ennast saab pidevalt arendada</p>	<p>Eneseanalüüs. Oma omaduste ja väärtuste selgitamine ja arendamine. Väärtused. Huvid. Võimed.</p>	
<p>Kirjeldab, millest suhtlemine koosneb. Mõistab suhtlemise olemust. Toob näiteid suhtlemise komponentide kohta. Eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid. Mõistab suhtlemise kompleksust.</p>	<p>Suhtlemise mõiste. Suhtlemise olemus (teise tajumine, teabevahetus, mõjutamine) Verbaalne suhtlemine Mitteverbaalne suhtlemine.</p>	

<p>Teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära.</p> <p>Toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus.</p> <p>Toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust.</p>	<p>Ühiskonnas juurdunud uskumuste ja hoiakute mõju inimesele.</p> <p>Eelarvamused</p> <p>Stereotüübid</p> <p>Eelarvamuste ja stereotüüpide mõju suhetele</p> <p>Sallivus.</p> <p>Aktsepteerimine.</p>	
<p>Eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele.</p> <p>Iseloomustab erinevaid käitumisviise.</p>	<p>Agressiivne, alistuv ja kehtestav käitumine ning nende mõju suhetele.</p> <p>Kehtestava käitumise viisid. Kehtestava käitumise põhimõtted ja eelised</p>	
<p>Toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi.</p> <p>Nimetab inimeste erivajadusi.</p>	<p>Inimeste erinevused.</p> <p>Vajadused.</p> <p>Väärtused.</p> <p>Erivajadused.</p> <p>Sallivus.</p>	<p>Eesti keel: loeb ja mõistab tekste, koostab tekste, kasutab korrektset keelt.</p> <p>Kunst: kujundab oma töid, joonistab tundeid.</p> <p>Kehaline kasvatus: liikumispausid ja -mängud tundides.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: lapse õigused ja kohustused, hea kodanik, filosoferimine.</p> <p>Muusika: loovülesanne sõprusest</p>

<p>Toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest.</p> <p>Selgitab miks sõbralik käitumine on kasulik.</p> <p>Demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist.</p> <p>Nimetab sotsiaalseid oskusi.</p> <p>Toob näiteid sotsiaalsete oskuste kohta.</p>	<p>Prosotsiaalne käitumine. Õiglus, vastutus, hoolivus, ausus.</p> <p>Vastutus enda sõnade ja tegude eest, s.h internetis.</p> <p>Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine.</p>	<p>Eesti keel: jutukese kirjutamine mitmetähenduslike sõnadega, koostab definitsiooni, kasutab korrektset keelt, esitab küsimusi.</p> <p>Kunstiõpetus: exlibris, oma tööde kujundamine</p> <p>Kirjandus: sobivate kirjandusteoste või filmidega tutvumine.</p> <p>Kehaline kasvatus: liikumispausid ja -mängud tundides.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: uudise kirjutamine, erinevate rahvaste suhtlemisviiside võrdlemine, mõjutamisviiside näited, turvalise internetikasutuse reeglid, hooliv suhtlemine (hea kodaniku tunnused).</p>
<p>Selgitab konflikti häid ja halbu külgi.</p> <p>Kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise.</p> <p>Valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi.</p>	<p>Konflikt kui suhtepeblem.</p> <p>Konfliktide põhjused, tagajärjed, lahendamise viisid.</p> <p>Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise viisid.</p>	
III kooliaste		
<p>Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist. 2. Mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas. 3. Teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse. 		

4. Väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel.
5. On loov ja ettevõtlik.
6. Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena.
7. Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.
8. Teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega.
9. Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi.
10. Väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise.
11. Mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi.
12. Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid.
13. Mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus.
14. Väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.

7. klass – õpitulemused	7. klass – õppesisu	Lõiming
Selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast.	Areng, küpsemine, kasvamine, õppimine, pärilikkus, keskkonna mõju, inimese valikud. Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares. Murde- ja noorukiea iseloomulikud tunnused.	Matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus: elukaare mudelil matemaatiliste andmete kasutamine, suguelundite korrektselt nimetamine.
Selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang.	Minapilt - kirjeldav ja hinnanguline aspekt minapildist. Positiivse minapildi kujundamine.	
Toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut.	Ühiskonna mõju inimese kasvamisele ja arengule. Positiivne suhtumine endasse ja teistesse kui heaolu alus.	Ühiskonnaõpetus: kultuuriline identiteet.

Analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus.	Enesehinnang ja selle kujunemine. Eneseanalüüs: oma iseloomujoonte, huvide, võimete ja väärtuste hinnang.	Eesti keel: enesekirjelduse ja komplimentide kirjutamine. Selge eneseväljendus probleemi kirjeldamisel ja selle lahendamise. Kirjandus: endast kirjandi kirjutamine, arutlev analüüs.
Kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele.	Enesekasvatuse võtted - enesesisestus, eneseveenmine, eneseergutus.	
Seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega.	Inimene kui sotsiaalne olend. Ühiskonna mõju inimese arengule ja väärtushinnangute kujunemisele.	Ühiskonnaõpetus. Sotsiaalne ja kodanikupädevus: koostöö rühmas ja paaris, erinevate arvamuste aktsepteerimine. Suhtluspädevus: koostöö rühmas ja paaris, selge eneseväljendus.
Analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel.	Enesearendamine oma elutee kujundamisel. Väärtused ja teadlikud valikud elus. Vastutus seoses valikuga.	
Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest.	Rühm. Erinevad rühmade liigid. Erinevad rollid, reeglid ja normid rühmas.	
Toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist.	Inimeste õigused ja kohustused erinevates rühmades. Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed.	

Analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades.	Koostöised ja võistluslikud rühma tegevused. Hoolivuse, austuse, õigluse ja vastutustunde väärtustamine koostöises tegevuses.	
Kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega.	Konformsus. Sõltumatus. Autoriteet.	
Toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid.	Toimetulek rühma survega ennast ja teisi kahjustavates olukordades.	Informaatika. Digipädevus: ülesannete lahendamisel ja teabe otsimisel digivahendite kasutamine. Ühiskonnaõpetus: lapse õigused ja kohustused.
Analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest.	Inimese heaolu komponendid (sh vaimne heaolu). Lapse õigused ja kohustused peres, koolis ja ühiskonnas. Laste ja noorte õigusi, tervist ja heaolu kaitsvad seadused.	
Toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis.	Laste heaolu mõjutavad tegurid (materiaalne, füüsiline, vaimne, sotsiaalne) kogukonna tasandil. Lapse ja noore vaimse heaolu tõstmise võimalused koolis ja kogukonnas.	

Analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil.	Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine indiviidi tasand: tõhusad sotsiaalsed oskused ja keeldumisoskused. Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine: kogukonna ja ühiskonna tasand. Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad väärarvamused. Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvus.	Kirjandus: riskikäitumise analüüs. Bioloogia: inimese füsioloogia seoses uimastite mõju.
8. klass – õpitulemused	8. klass – õppesisu	Lõiming
Teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot.	Tervisealased infoallikad.	Informaatika. Digipädevus: ülesannete lahendamisel ja teabe otsimisel digivahendite kasutamine.
Analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust.	Tervisealaste infoallikate usaldusväärsus. Tervisliku eluviisi tähtsus igapäevaelus.	Ühiskonnaõpetus: Kriitiline infoallikate kasutamine, usaldusväärse allika tunnuste teadmine. Probleemidele lahenduste pakkumine KOV tasandil.
Analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele.	Tervis kui heaoluseisund ja tervise aspektid - füüsiline tervis, vaimne tervis ja sotsiaalne tervis. Tervisliku eluviisi (toitumine, kehaline aktiivsus, piisav puhkus ja uni) mõju tervise erinevatele aspektidele.	Matemaatika: tervisenäitajate arvutamiseks kasutatavate valemite kasutamine.

Toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest.	Tervisenäitajate analüüs ja võimalused selleks. Objektiivsed ja subjektiivsed tervisenäitajad. Tegurid, mis mõjutavad enda terviseseisundit.	
Analüüsib enda terviseseisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis.	Minu tervis. Enda tervise analüüs ja parendamise võimalikkus. PAV ja KMI arvutamine ja tähtsus. Enda tervisenäitajate analüüs ja võimalused nende parandamiseks.	
Analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele.	Baasteadmised tervislikust toitumisest ja kuidas toetada toitumisega treeninguid. Toitumishäired.	Kehaline kasvatus: kuidas üles ehitada oma toitumist, selliselt, et see toetaks treeninguid. Keemia: süsinikuühendite keemia tootumises (rasvad, sahhariidid, valgud).
Analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida.	Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stress. Stressiga toimetulek. Depressioon. Ärevushäired. Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras. Abistamine, abi otsimine ja leidmine.	Bioloogia. Ühiskonnaõpetus. Tervis ja ohutus, keskkond: vaimse tervise tähtsustamine, tervislike valikute eelistamine uimastitega seotud olukordades, laste heaolu kitsaskohtade märkamine kogukonnas, enda tervise tähtsustamine
Analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus.	Eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse ning tervise-teenuste mõju inimese tervisele. Tegurid, mis mõjutavad Eesti rahvastiku (sh noorte) tervisenäitajad. Keskkonnateadlik tegevus lähiümbruses ja kogukonnas kui terviseedendus.	

Kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus.	Suhe. Suhte liigid (peresuhe, sõprussuhe, paarisuhe). Lähisuhe ja tunded lähisuhtes. Paarisuhte loomine, säilitamine, katkemine.	<p>Bioloogia: inimese anatoomia ja füsioloogia.</p> <p>Eesti keel: tekstist olulise leidmine; korrektne keelekasutus esitlusel, plakatitel, soovitude kirjutamisel ja analüüsis.</p> <p>Informaatika: digipädevused, info otsimise oskus; videote vaatamine.</p>
Selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata.	Inimlik lähedus ja soojus suhetes. Kiindumussuhted varases lapseas lapse ja vanema vahel. Sõprus, meeldimine, armumine, armastus. Armastuse liigid ja mitmekesisus paarisuhtes.	
Analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest.	Lähisuhtevägivald ja selle liigid. Turvalised lähisuhted. Abi saamise võimalused.	
Selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust.	Seksuaalsus. Seksuaalsuse mitmekesisus. Laste ja noorte seksuaalsuse arengu põhietapid (seksuaalsuse trepp.)	
Toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest.	Seksuaalkäitumine. Turvaline seksuaalkäitumine. Vastutus. Rasestumisvastased meetodid. Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine.	
Mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust	Seksuaalne orientatsioon. Erineva seksuaalse orientatsiooni ja sooidentiteediga inimeste õigused ja võrdne kohtlemine.	

võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele.		
Toob esile seksuaalkäitumisega seotud muutide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele.	Sooidentiteet, Sooline mitmekesisus. Bioloogiline sugu, sotsiaalne sugu. Sooline eneseväljendus (feminiinne, androgüünne, maskuliinne). Seksuaalsusega seotud muutide ja soostereotüüpide mõju inimese tervisekäitumisele.	
Analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.	Seksuaalõigused, seksuaalne enesemääramisõigus. Abi saamise võimalused.	Informaatika: digipädevused.
Demonstreerib õpituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi.	Koolikiusamine, koolivägivald ja teised sotsiaalsete suhetega seotud vägivalda vormid. Tõhus toimetulek ja abi saamise võimalused.	Eesti keel: selge asjakohane eneseväljendus; korrektne keelekasutus küsimuste koostamisel ja vastamisel ning infovoldiku tegemisel.
Toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest.	Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul.	Bioloogia: inimese anatoomia ja füsioloogia. Inglise keel: rahvusvahelised väljendid esmaabis ja uimastitega seonduvalt.
Demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi.	Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades. Olulisimad esmaabi võtted.	Kehaline kasvatus: liikumine tundides ja optimaalne jõu rakendamine esmaabi võtete kasutamisel.

2.2. Ajalugu

Õppeaine kirjeldus

Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet.

Ajaloo õppimist alustatakse sissejuhatusest ainesse. Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse uurima, teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetusega alustades lähtutakse huvi äratamisest, õpitava õpilasele tähenduslikuks tegemisest.

Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooa. Käsitluse põhimõte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja -nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsümusi, Eesti iseseisvuse ning selle kaitsmise ning teisalt võõrvallutuste mõju erinevatel perioodidel. Õpitakse väärtustama kohalikku kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ja mõistma hukka agressiooni ja okupatsiooni ning kõiki inimsusevastaseid kuritegusid.

Õpilaste maailmapilti rikastab ainete vaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest.

Ajalooõpetuse kaudu laiendatakse teadmisi, omandatakse ajaloolist sõnavara ja kujundatakse erinevaid oskusi:

- oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
- ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamise oskus;

- ajaloo kohta küsimuste esitamise ning neile vastamise oskus;
- funktsionaalne kirjaoskus, kriitilise mõtlemine oskus, arutlusoskus, järelduste tegemise ja seoste loomise ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskus;
- empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- allikaanalüüs ja ajalookaardiga töötamise oskus, erinevatest teabeallikatest info leidmise, kasutamise ja hindamise oskus, suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning IT-vahendite kasutamise oskus.

Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärkidena kooliastmeti.

Ajalootundides tutvustatakse õpilastele erinevaid ajalookäsitusi ja avatakse nende kujunemise tagamaid. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja -nähtuste käsitlemist erinevates allikates.

Sissejuhatava ajalooõpetuse kaudu tehakse tutvust minevikuga õpilasele tähenduslikus ja arusaadavas vormis, äratatakse õpilaste huvi mineviku vastu, õpitakse märkama ja ära tundma minevikujälgi – ajalooallikaid – ja mõistma, et ajalugu ongi meie kõigi ühine lugu. Alustatakse ajas orienteerumise oskuse kujundamisega, nn suure pildi loomisega, mida pidevalt uute teadmistega täiendatakse. See aitab õpilastel paigutada oma ajalooteadmised korrastatult konteksti, ajaloolisesse aega, näha oleviku seoseid mineviku ja tulevikuga, näha ja hinnata minevikku ajalooliselt oma ajastu kontekstis. Seejärel õpitakse mõistma, et jutustus minevikust on kellegi tõlgendus, mitte mineviku täpne kirjeldus. Õpitakse küsima, kas erinevad vaatenurgad ja arusaamad on olemasoleva tõendusmaterjali ja senise uurimisseisu alusel võrdselt asjakohased. Ajalooõpetus peab olema avatud muutuste raamistik, erinevaid narratiive toetav, mis vastab erinevatele küsimustele ja kohaneb uute eeldustega. Õpilased õpivad mõistma, et erinevast positsioonist vaadates võib minevikku tõlgendada erinevalt, õpivad eristama propagandistlikke tõlgendusi ja mõistavad, et kõik allikad ei ole võrdselt usaldusväärsed ning kõik tõlgendused ei ole asjakohased. Püsivalt tuleb pöörata tähelepanu õpioskuste arendamisele. Ainekava annab õpetajale vabaduse otsustada teemade käsitlemise sügavuse üle.

Õppesisu klassiastmeti

II kooliaste		
Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud <ol style="list-style-type: none"> 1. Teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline. 2. Teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed. 3. Kasutab ajaloomõisteid kontekstis. 4. Teab näiteid kodukoha minevikust. 5. Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos. 6. Mõistab, kuidas kujunes inimasustus. 7. Mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu. 8. Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev. 9. Teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis. 10. Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos. 11. Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata. 12. Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos. 13. Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal. 14. Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud. 15. Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud. 		
5. klass – õpitulemused	5. klass – õppesisu	Lõiming
Kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat jt.	eKr, pKr, sajand, aastatuhat, ajatelg, Rooma number, araabia number.	Matemaatika: aja mõõtmine: arvtelje koostamine, sajandite määramine, arvutamine - kui palju aega on ühest sündmusest möödunud?

Teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid.	Suulised, esemelised, kirjalikud ja audiovisuaalsed allikad; muuseum, arhiiv, kroonika, legend, arheoloogia, muistis.	Muusikaõpetus: regivärsiline rahvalaul. Kunst: ehituskunst, maalid ajalooallikana; fotod. Eesti keel: muistendid, vanasõnad, legendid, müüdid.
Iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust.	Suulised, esemelised, kirjalikud ja audiovisuaalsed allikad; muuseum, arhiiv, kroonika, legend, arheoloogia, muistis.	Loodusõpetus: leiab ajalookaardilt infot.
Kasutab perekonnavaloo uurimisel eritüübilisi allikaid.	Mälestused, intervjuud, fotod, videod, päevikud, kirjad jne.	Eesti keel: intervjuu koostamine ja läbiviimine.
Teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut.	Ajatelg ajaperioodidega.	Matemaatika: aja mõõtmine: arvtelje koostamine, sajandite määramine, arvutamine - kui palju aega on ühest sündmusest möödunud? Esemete paigutamine ajaliselt õiges järgnevuses.
Paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid. Lahendab ajatelje abil ülesandeid.	Ajatelje koostamine, kus õpilane kannab ajajoonele oma eluga seotud sündmused.	Matemaatika: aja mõõtmine: arvtelje koostamine, sajandite määramine, arvutamine - kui palju aega on ühest sündmusest möödunud? Esemete paigutamine ajaliselt õiges järgnevuses.
Toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus.	Koostada ajatelg ja leida internetist kuni oma praeguse vanuseni sündmuseid Eesti ja maailma ajaloost, mille kannab ajajoonele	MUINASAEG Loodusõpetus: kontuurkaardi täitmine, kaardile legendi koostamine. Ajaloo atlase kasutamine.

	<p>(valdkonnad majandus, kultuur, teadus, poliitika, sport jne).</p> <p>Kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, korilus, kütmine,</p> <p>Muistne vabadusvõitlus, Läti Henrik, Liivimaa kroonika, maakond, ristiusk, Lembitu.</p> <p>Ristiusk, kirik, (katoliku kirik, paavst), klooster.</p> <p>Elu keskajal linnas ja maal, raad, tsunft, raekoda, Hansa Liit, gild, linnaõigus, linnused.</p> <p>Liivi sõda, Põhjasõda, Tartu Ülikool, talurahva haridus, Forselius.</p> <p>Rahvuslik ärkamisaeg, laulupidu.</p> <p>Eesti Vabariik, majandus, eluolu ja kultuur</p> <p>Eesti II maailmasõjas,</p> <p>Eluolu ENSVs</p> <p>Laulev revolutsioon ja Eesti taasiseseisvumine</p>	<p>Eesti keel ja kirjandus: katkendite lugemine raamatust, digitaalsetest allikatest.</p> <p>KESKAEG</p> <p>Loodusõpetus: ilmakaarte määramine kiriku asendi järgi. Eesti keskaegsete linnade ja hansalinnade märkimine kaardile.</p> <p>Eesti keel ja kirjandus: lühijutu koostamine.</p> <p>Käsitöö ja kodundus: keskajale omase toidu valmistamine.</p> <p>Muusika: keskaja muusika kuulamine, selle iseloomustamine ja võrdlemine tänapäevaga.</p> <p>UUSAEG</p> <p>Kirjandus: legendid ja lood Karl XII-st ja Peeter I-st.</p> <p>Kunst: analüüsitakse pilte valitsejatest Ivan IV Karl XII, Peeter I. Kadrioru loss.</p> <p>Geograafia: kontuurkaardi täitmine, sõjakäigu kohta lausete sõnastamine kaardi põhjal.</p> <p>Matemaatika: statistiliste andmete analüüs Eesti rahvaarvu muutuste kohta</p> <p>RAHVUSLIK ÄRKAMISAEG</p> <p>Kunst: kunst rahatähtedel.</p> <p>Muusika: “Mu isamaa, mu õnn ja rõõm” kuulamine, kaasa laulmine.</p> <p>ENSV</p> <p>Loodusõpetus: metsavennapunkrid - seos looduskeskkonnaga.</p>
--	---	---

		<p>Käsitöö ja kodundus: valmistatakse nõukogudeaegseid toite ja uuritakse nõukogude aja moodi.</p> <p>Eesti keel ja kirjandus: mälestuste jutustamine klassikaaslastele.</p> <p>Muusika: laulva revolutsiooni lugude kuulamine ja nende sisu üle arutlemine.</p>
Teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust.	<p>Kodukohaga seotud muinasaja asustus, muinaslinnus</p> <p>Rehielamu ja mõis, toidulaud, rõivad ja rahvatraditsioonid, pärisorjus.</p>	<p>Kunst: õpilane illustreerib oma teadmiste põhjal eestlaste eluolu muinasajal; kunstniku pildi analüüs. Rehielamu ja/või mõisakompleksi joonistamine.</p> <p>Eesti keel: kirjaliku ja suulise eneseväljendusoskuse arendamine.</p>
Nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid.	<p>Päästekomitee: Konstantin Päts, Konstantin Konik, Jüri Vilms, iseseisvusmanifest, iseseisvuse väljakuulutamine.</p> <p>Vabadussõda (1918-1920), Johan Laidoner, Võnnu lahing - võidupüha, Poska, Tartu rahu.</p>	<p>Eesti keel: suulise ja kirjaliku eneseväljendusoskuse arendamine, jutu koostamine.</p> <p>Muusika: Eesti Vabariigi riigihümn, kuulamine ja kaasa laulmine.</p>
Teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi. Kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat.	Muinasasulad.	<p>Kunst: rehielamu ja/või mõisakompleksi joonistamine.</p> <p>Loodusõpetus: leiab ajalookaardilt infot.</p>

Toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu.	Elu keskajal linnas ja maal, raad, tsunft, raekoda, Hansa Liit, gild, linnaõigus, linnused. Eesti aeg kahe maailmasõja vahel: Maaseadus, Eesti kroon, üldine eluolu ja kultuur. Metsavendlus, kolhoos, eluolu ENSV-s.	Loodusõpetus: Eesti haldusjaotuse muutumine aja jooksul. Metsavennapunkrid - seos looduskeskkonnaga.
Nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos.	Lennart Meri, Läti Henrik, Lembitu, Ivan IV, Peeter I, Karl XII, B. G. Forselius, J. V. Jannsen, L. Koidula, Johan Laidoner, Jakob Hurt, Jaan Poska, Adolf Hitler, Jossif Stalin	Eesti keel ja kirjandus: katkendi lugemine Läti Henriku “Liivimaa kroonikast”.
Toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised.	Tallinna vanalinn, rehielamu, Tartu ülikool,	Eesti keel: kirjaliku ja suulise eneseväljendusoskuse arendamine. Kunst: rehielamu ja/või mõisakompleksi joonistamine.
6. klass – õpitulemused	6. klass – õppesisu	Lõiming
Kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat jt.	Esiaeg ehk muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu, eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, araabia number, Rooma number, ajalooallikad, arheoloogia.	Matemaatika: aja mõõtmine: arvtelje koostamine, sajandite määramine, arvutamine - kui palju aega on ühest sündmusest möödunud?
Kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost.	Polis, rahvakoosolek, akropol, agora, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori, Perikles, Kreeka-Pärsia sõjad (Maratoni lahing).	Eesti keel: küsimuste koostamine teksti põhjal ja neile vastamine, funktsionaalse lugemisoskuse arendamine, allikaga töö. Jutu koostamine.

	Vabariik, senat, konsul, rahvakoosolek, Puunia sõjad, Hannibal, Kartaago, Caesar, leegion, kodusõda.	
Kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis.	Inimese kujunemine, kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, sugukond, küttimine ja korilus.	Eesti keel: kirjaliku ja suulise eneseväljendusoskuse arendamine.
Teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi. Kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat.	Pulli, Kunda Lammasmägi, alepöld, kindlustatud asula, kalmed.	Kunst: õpilane illustreerib oma teadmiste põhjal eestlaste eluolu muinasajal.
Nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust.	Sumerid, linnriik, Babüloonia, Hammurapi, seaduste kogu, kiilkiri, savitahvel, tsikuraat, Ištar, Marduk, potikeder ja ratas, Gilgameš. Kalender, aritmeetika ja geomeetria.	Loodusõpetus: kaarditöö, looduslikud olud Lähis-Idas, maavarad, planeetide nimed. Ühiskonnaõpetus: mesopotaamlaste usund, linnriik kui ühiskonna valitsemise vorm. Eesti keel: küsimuste koostamine teksti põhjal ja neile vastamine, funktsionaalse lugemisoskuse arendamine (allikatöö). Kirjaliku eneseväljendusoskuse arendamine. Inglise keel: videodest teabe saamine ja selle mõistmine.
Teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi.	Vaarao, preestrid, templid, ametnikud, orjad, hieroglüüfid, papüurus, palsameerimine, mummia, sarkofaag, püramiidid. Kastisüsteem.	Ühiskonnaõpetus: riigi tunnused (skeem riigi tunnuste kohta). Loodusõpetus: Euroopa ja Aasia kaart, jõed. Kunst: Egiptuse temalise pildi joonistamine.

	Polis, rahvakoosolek, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori.	
Teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas.	India - kastisüsteem, usulised töekspidamised, budism Hiina - Konfutsius. Kreeka - Homeros, eeposed “Ilias” ja “Odüsseia”, Herodotos, Pythagoras, Hippokrates, Sokrates, Platon, Aristoteles. Rooma - patriitsid, plebeid, rahvatribuun, perekond, ori, gladiaator. Kristlus, Uus Testament, piibel.	Ühiskonnaõpetus: maailma religioonide tekkimine. Judaism, Iisrael. Kaubandus jõukuse alusena (Foiniikia jõukad kaubalinnad) Loodusõpetus: kaarditöö, looduslikud olud Lähis-Idas, maavarad, purpurpunase värvi saamine. ROOMA Loodusõpetus: Apeniini ps, Itaalia geograafiline asend ja loodusolud. Matemaatika: Rooma linna vanuse arvutamine, kuningate ajajärgu pikkus.
Nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos.	Perikles, Homeros, Hammurapi, Aleksander Suur, Romulus, Hannibal, Julius Caesar, Augustus.	Eesti keel: funktsionaalse lugemis- ja kirjaoskuse arendamine. Loodusõpetus: kaart. Hannibali teekond üle Alpide. Matemaatika: ajajoonetele daatumite kandmine, Augustuse valitsemisaja arvutamine.
Toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised.	Hammurapi seadustekogu, Gilgameši eepos, tsikuraat, püramiidid, ainujumala usk, tähestik, Hiina müür, male, India numbrid, Knossos, Mükeene, akropol, agoraa, Homerose eeposed, olümpiamängud, teater, Aleksandria, kapitolium, Colloseum, amfiteater.	Eesti keel: funktsionaalse lugemis- ja kirjaoskuse arendamine. Kehaline kasvatus: olümpiamängud antiikajal ja tänapäeval. Kunst: oma igapäevaelust valitud seiga vaasimaalina kujutamine. Vabal valikul hellenismiaja kultuurisaavutuste, vanaaja seitsme maailmaime kujutamine. Plakati illustreerimine, arhitektuuriliste saavutuste kujutamine pildina.

Toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel.	Hiina meditsiin, palsameerimine, Hippokrates.	Eesti keel: küsimuste koostamine teksti põhjal ja neile vastamine, funktsionaalse lugemisoskuse arendamine (allikatöö).
Toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus.	Tsiivilisatsioon ehk kõrgkultuur: Egiptus ja Niilus, Mesopotaamia - Euftrat ja Tigris, Hiina – Huanghe ja Jangtse, India – Indus ja Ganges.	Loodusõpetus: kaarditöö, looduslikud olud Lähis-Idas, maavarad, purpurpunase värvi saamine Ühiskonnaõpetus: judaism, Iisrael. Kaubandus jõukuse alusena (Foiniikia jõukad kaubalinnad).
III kooliaste		
<p>Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu. 2. Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid. 3. Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördpunkte. 4. Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal. 5. Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas. 6. Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu. 7. Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele. 8. Mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis. 9. Analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust. 10. Mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga. 11. Mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud. 12. Kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi. 13. Eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu. 14. Analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana. 15. Analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos. 16. Mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos. 		

7. klass – õpitulemused	7. klass – õppesisu	Lõiming
Iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode.	Keskaja mõiste Keskaja periodiseering: vara-, kõrg- ja hiliskeskajeg.	Matemaatika: sündmuste paigutamine araabia numbritega ajajoonele. Kunst: kuidas kujutati inimesi, eluolu keskajal.
Nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid.	Romaani stiil, gooti stiil, renessanss.	Kunst: tutvumine miniatuurmaalide ja keskaja kujutava kunstiga. Teksti illustreerimine. Arutlege, milliste tunnuste põhjal võib ära tunda keskaja miniatuurid (kujutava kunsti). Keskaja kunst oli jutustav ja illustreeriv kunst (koomiksi sarnane). Mis olid olulisemad teemad keskaja kunstis. Miks keskaja kunstnikud on sageli anonüümsed. Mis on kujutava kunsti tähtsus ja tähendus kirjaoskamatu elanikkonna jaoks jne.
Toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid.	Läänikord ehk feodaalkord, lään ehk feood, läänimees ehk feodaal, senjäär, vasall, läänipüramiid ehk feodaalne hierarhia, tumiir, linnus.	Eesti keel: tekstist olulise leidmine ja selle arusaadavalt kaaslasele selgitamine. Kunst: illustreeritud mõttekaart rüütlite, aadlidaami või linnuste kohta. Muusika: keskaja muusika kuulamine, selle iseloomustamine ja võrdlemine tänapäevaga.
Arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.	Ristiusk, katoliku kirik, kiriku struktuur, kogudus, usklikud, vaimulikud, ilmikud, pühak, paavst, peapiiskop, piiskop, preester, klooster, munk, kerjasmunk, nunn, abt, abtiss, tsölibaat, askees, palve, palverännak, palverändur, reliikvia, liturgia, koraal, psalm, sakrament, ristimine, armulaud, laulatus, ordinatsioon, patt,	Kunst: tutvumine miniatuurmaalide ja keskaja kujutava kunstiga. Teksti illustreerimine. Arutlege, milliste tunnuste põhjal võib ära tunda keskaja miniatuurid (kujutava kunsti). Keskaja kunst oli jutustav ja illustreeriv kunst (koomiksi sarnane). Mis olid olulisemad teemad keskaja kunstis. Miks keskaja kunstnikud on sageli anonüümsed. Mis on kujutava kunsti tähtsus ja tähendus kirjaoskamatu elanikkonna jaoks jne.

	paradiis, põrgu, puhastustuli, piht, romaani stiil, gooti stiil, altar, ümarkaar, teravkaar, manuskript, miniatuur.	Muusika: keskaja muusika kuulamine, selle iseloomustamine ja võrdlemine tänapäevaga.
Selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu.	Suur rahvaste rändamine, ristsõjad, Hansa Liit.	Geograafia: keskaegse ja tänapäevase Euroopa riikide kaardi võrdlemine. Eesti haldusjaotuse muutumine ajas.
Analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel.	Frangi riik, Bütsants, Prantsusmaa, Inglismaa, Araabia kalifaat.	Kunst: kuidas kujutati inimesi, lahingustseene keskajal, kunstitöö ajalooallikana. Muusika: ajaloosündmuse esitamine lauluna. Inglise keel: Inglismaa ajalugu puudutava informatsiooni hankimine ja tõlkimine ja esitamine võõrkeeles.
Toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist.	Ameerika avastamine, indiaanlased, asteegid, inkad, konkistatoorid.	Geograafia: vahemaade mõõtmine, orienteerumine asukoha määramine, geograafiline kaart, maadeavastajate teekondade kirjeldamine kasutades geograafia terminoloogiat (ilmakaarte nimetused, mandrid, saared, neemed, ookeanid, mered, väinad) Füüsika: mõõtevahendid ja ühikud. Eesti keel ja kirjandus: Kolumbus Krisostomus Kolumbuse-aegsete eesti poisslaste meelisnimedest ja nende päritolust.
Analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel.	Chlodovech, Karl Suur, William Vallutaja, Jeanne d'Arc, Läti Henrik, Lembitu, Kolumbus, Amerigo Vespucci, Martin Luther, Leonardo da Vinci, Michelangelo.	Eesti keel: tekstist olulise leidmine ja selle arusaadavalt kaaslasele selgitamine. Kunst: esitluse kujundamine. Kuidas kujutati inimesi, lahingustseene keskajal, kunstitöö ajalooallikana.

		Muusika: ajalooüldmuse esitamine lauluna.
<p>Kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest.</p> <p>Toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel.</p>	<p>Kloostrikool, linnakool, toomkool, ülikool, teaduskond, 7 vaba kunsti, rektor, dekaan, dispuut, skolastika, alkeemia, astroloogia.</p> <p>Tsunftid ja gildid.</p> <p>Meditiin keskajal.</p>	<p>Inglise keel: ajalugu puudutava informatsiooni hankimine ja tõlkimine ja esitamine võõrkeeles.</p>
<p>Analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist.</p> <p>Teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis.</p>	<p>Läti Henrik Liivimaa kroonika, Balthasar Russowi kroonika Urbanus II.</p>	<p>Eesti keel ja kirjandus: katkendi lugemine Läti Henriku “Liivimaa kroonikast” ja Russowi kroonikast.</p>
<p>Toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist.</p>	<p>Gooti stiil, romaani stiil, reliikvia, liturgia, ikoon, mosaiik, mošee.</p>	<p>Kunst: kirikuarhitektuur, romaani ja gooti kunst. Mosaiik.</p> <p>Muusika: keskaja muusika kuulamine, selle iseloomustamine ja võrdlemine tänapäevaga.</p>
<p>Märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu,</p>	<p>Tallinna vanalinn, Hansa Liit, raekoda, Pirita klooster.</p>	<p>Loodusõpetus: Eesti keskaegsete linnade ja hansalinnade märkimine kaardile.</p>

mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda.		
Selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja.	Keskaja päevad, keskaegne turniir, Maikrahvi turniir, kadripäev, mardipäev, jõulud, jaanipäev, nelipühad.	Muusika: sandilaulude õppimine, sandilaulude koostamine. Kunst: maskide valmistamine. Kirjandus: etteaste kava koostamine. Käsitöö: pehmikmõõga valmistamine.
Märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju.	Ristiusk, reformatsioon, keskaegne linn.	Geograafia: Euroopa kaardi kasutamine, Eesti haldusjaotuse muutumine aja jooksul. Ühiskonnaõpetus: arutelu, miks sageli arvatakse, et religioon põhjustab sõdu ja konflikte? Milliste oma tõekspidamiste pärast oled sina valmis võitlema?
Teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel.	Alkeemia, katk, astroloogia, pidalitõbi, seek, Raeapteek.	Inimeseõpetus: hügieen.
Selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud.	Rahvausk, tähtpäevad, humanism, renessanss.	Muusika: regilaulude õppimine, regilaulude koostamine. Kirjandus: rahvaluule lugemine.
Selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.	Mitmeväljasüsteem, põllutööriistad, ikaldus, kliima, väike jääaeg, alepõllundus, karjakasvatus.	Loodusõpetus: mõõtevahendid ja ühikud. Kliima.

Võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas.	Linnaõigus, raad, tsunftid, gildid. Pärisorjus, koormised, maahärra.	Loodusõpetus: Eesti keskaegsete linnade ja hansalinnade märkimine kaardile. Eesti keel ja kirjandus: lühijutu koostamine. Käsitöö ja kodundus: keskajale omase toidu valmistamine.
Toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi.	Suur rahavasteränne, kliima muutused, suured maadeavastused.	Geograafia: Euroopa ja maailmakaardi kasutamine. Keskaegse ja tänapäevase Euroopa riikide kaardi võrdlemine.
Loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest.	Renessanss, reformatsioon, humanism.	Kunst: perspektiiv, proportsioonid, kunstnikud, antiikeeskujud.
8. klass – õpitulemused	8. klass – õppesisu	Lõiming
Iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode.	Varauusaeg, uusaeg, periodiseerimine, ajaloo pöördepunkt.	Kunst, informaatika: olenevalt valikust, kas ajajoon koostatakse paberil või veebikeskkonnas, võib ajajoont illustreerimise või piltide ja näitliku info lisamisega täiendada.
Nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid.	Barokk, rokokoo, klassitsism.	Kunst: arhitektuur ja maalikunst. Muusika: kuulamine.

Toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid.	Kolmekümneaastane sõda, Inglismaa kodusõda, USA iseseisvussõda, Prantsuse revolutsioon, Napoleoni sõjad, restauratsioon, I maailmasõda.	<p>Eesti keel: soovivat on sõnaveebist uurida sõnade ususõda, kodusõda, veresaun tähendusi ja lasta õpilastel neid mõisteid oma sõnadega seletada.</p> <p>Võõrkeeled: tõenäoliselt tuleb allikaanalüüsi koostamiseks infot otsida võõrkeelsetelt veebisaitidelt.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: arutelu: miks sageli arvatakse, et religioon põhjustab sõdu ja konflikte? Milliste oma töökspidamiste pärast oled sina valmis võitlema?</p>
Arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.	Poliitilised ideoloogiad, tööstusrevolutsioon, valgustus, kolonialism.	<p>Eesti keel: mõistete selgitamine.</p> <p>Kunst: stendi kujundus.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: arutelu mõne tänapäeva Eesti või kohaliku elu probleemi üle.</p>
Selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu.	Põhjasõda, Prantsuse revolutsioon, valgustus, I maailmasõda, Vene revolutsioonid.	<p>Geograafia: Euroopa kaart.</p>
Analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel.	Prantsusmaa, Inglismaa, Venemaa.	<p>Eesti keel ja informaatika: referaadi koostamine ja vormistamine. Referaadi osad: tiitelleht, sissejuhatus, peatükid ja alapeatükid, kokkuvõtted, viitamine (vastavalt koolis kehtivale juhendile), kasutatud allikate loetelu.</p>
Toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab	Koloonia, koloniseerimine, kolonialism, impeerium, imperialism.	<p>Geograafia: maailmakaart, rahvastikuprotsessid 19. sajandil.</p>

kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist.		
Analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel.	Louis XIV, Louis XVI, Napoleon, Peeter I, Karl XII, Robespierre, Cromwell, Charles I, Carl Robert Jakobson, Jakob Hurt, Johann Voldemar Jannsen.	Eesti keel ja informaatika: esitluse koostamine.
Kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest. Toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel.	Tööstusrevolutsioon, üldine kirjaoskus, aspiriin, narkoos, süstal, pastöriseerimine, valmistoit, röntgen, elekter, hõõglamp, raudtee.	Bioloogia mõisted ja teemad: nakkushaigused, bakterid ja viirused, veregrupp, rasestumine ja rasestumisvastased vahendid, toitumine jms. Keemia: ravimid ja narkoos. Füüsika: sisepõlemismootor, elektrienergia, elektrimootor, hõõglamp, röntgen.
Analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist. Teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis.	Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon, karikatuurid, seadused, mälestused.	Ühiskonnaõpetus: seadusloome, põhiseadus. Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende analüüsimine.
Toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist.	Valgustus, teadusrevolutsioon, rahvuslus, barokk, klassitsism.	Eesti keel: mõistete seletamine

		Ühiskonnaõpetus: võitlus õiguste eest, eesmärkide seadmine ja vahendite valimine, ühiskondlik vastasseis ja kompromissid.
Märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda.	B. G. Forselius, Tartu Ülikool, estofiilid, piibli tõlkimine, Koidula, Jannsen, laulupidu, seltsid, perekonnanimed.	Eesti keel ja kirjandus: baltisaksa estofiilide ja ärkamisaja tegelaste panus Eesti kultuurilukku, eestlaste perekonnanimede saamislugu.
Märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju.	Valgustus, rahvuslus, barokk, klassitsism, estofiilid, baltisaksa haritlased, Baer, Bellingshausen, Krusenstern.	Kunst: arhitektuur ja maalikunst. Geograafia: Bellingshauseni ja Krusensterni maadeavastused.
Teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel.	Teadusrevolutsioon, Baer, vaktsineerimine, pastöriseerimine.	Bioloogia: nakkushaigused, bakterid ja viirused, veregrupp, rasestumine ja rasestumisvastased vahendid, toitumine jms. Keemia: ravimid ja narkoos.
Selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud. Selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.	Kütused: süsi ja koks, aurumasin, tööstus, vabrik, automatiseerimine, linnastumine.	Keemia: söe ja koksi erinevused, orgaanilised kütused. Füüsika: võimsus ja võimsusühikud, auru jõu demonstreerimine keeva vee poti abil. Sisepõlemis-mootor, elektrienergia, elektrimootor, hõõglamp, röntgen. Geograafia: tööstusliku pöörde levik ja seos loodusvarade ja looduslike tingimustega.
Selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu.	Inglise kolooniate rajamine, konfliktid Prantsuse ja Inglise kolooniate vahel, kolooniate konfliktid emamaaga, iseseisvusdeklaratsioon,	Võõrkeeled: materjal koloniaalajaloost.

	iseseisvussõda, 1789. aasta põhiseadus ja selle jõustumine.	
Toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi.	Peeter I, revolutsioonid Inglismaal ja Prantsusmaal.	Eesti keel: mõistete seletamine ja illustreerimine näidetega.
Võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas.	Toitumine, hügieen, haigused, elutingimused, tööalad, haridus.	Inimeseõpetus: hügieen ja tervis.
Loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest.	Absolutism, valgustusfilosoofia, valgustatud monarhia. Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Darwin, Newton.	Eesti keel: sõnaveebi kasutamine ja kirjaliku ning suulise väljendusoskuse ja esinemisoskuse arendamine. Ülesandes võiks õpilane püüda luua või tabada ajalooliste isikute väljendusstiili. Kirja kirjutamine arendab loovust ja empaatiat. Kirja pandud teksti ette lugemine vähendab esinemisärevust, ent pakub esinemiskogemust.
Iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgrupe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval.	Konservatism, liberalism, natsionalism, sotsiaal-demokraatia, sotsialism, kommunism. Karl Marx, Adam Smith, Edmund Burke, Joseph de Maistre, klassivõitlus. Võrdleb erinevaid ideoloogiaid: suhtumine võrdsusesse; suhtumine eraomandisse; suhtumine rikkuse ümberjagamise; suhtumine	Eesti keel: mõistete seletamine ja illustreerimine näidetega.

	demokraatiasse; revolutsioon või reformid; riigi roll majanduses.	
Analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga.	Teadus- ja tööstusrevolutsioon.	Füüsika: võimsus ja võimsusühikud, auru jõu demonstreerimine keeva vee poti abil. Geograafia: tööstusliku pöörde levik ja seos loodusvarade ja looduslike tingimustega.
9. klass – õpitulemused	9. klass – õppesisu	Lõiming
Selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloo.	Compiègne'i vaherahu, Pariisi rahukonverents, Versailles' süsteem, Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Rahvasteliit, reparatsioonid.	Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende analüüsimine. Geograafia _ töö kaartidega. Kunst: töö karikatuuridega. Inglise keel: karikatuuridel oleva teksti tõlkimine, videomaterjalist arusaamine.
Toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuste-tagajärje seoseid.	I maailmasõda ja II maailmasõda. Eesti vabadussõda, suur depressioon, külm sõda, Nõukogude Liidu lagunemine, Eesti taasiseseisvumine.	Kirjandus: raamatud ja filmid, mis kajastavad Esimese maailmasõja sündmusi, nt Erich Maria Remarque “Läänerindel muutusteta” (miks nim sõjaaegset põlvkonda “kadunud põlvkonnaks”). Geograafia: kaardilt info hankimine, kontuurkaardi täitmine.
Arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.	Demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, vaikiv ajastu.	Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende lugemine ja analüüsimine. Geograafia: töö kaartidega. Kunst: töö piltidega, plakatitega.

		<p>Ühiskonnaõpetus: erinevad riigivalitsemise vormid ja nende tunnused.</p> <p>Inglise keel: videotest teksti arusaamine.</p>
Selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu.	Maareform, Asutav Kogu, parlamentarism, põhiseadus, vaikiv ajastu, meeste ja naiste roll poliitikas ning ühiskonnas – Jaan Tõnisson, Konstantin Päts, Alma Ostra-Oinas, Minni Kurs-Olesk, Marie Reisik.	<p>Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende lugemine ja analüüsimine.</p> <p>Geograafia: töö kaartidega.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: riigi korraldus ja juhtimine.</p>
Analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel.	Saksamaa, Nõukogude Liit, Inglismaa, Prantsusmaa.	Geograafia: loodusressursside mõju riigi majandusele (Saksamaa Ruhri tööstuspiirkonna äravõtmine).
Toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist.	Kolmas maailm, Aafrika aastad.	<p>Geograafia: töö kaardiga.</p> <p>Kunst: karikatuuri analüüs.</p>
Analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel.	Konstantin Päts, Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Martin Luther King, Gorbatšov, Lenin.	<p>Ühiskonnaõpetus: totalitaarne ühiskond, sise- ja välispoliitika.</p> <p>Kunst: plakati koostamine nõukogudeaegsete märksõnade tutvustamiseks, mõistete kujutamine piktogrammidega.</p>
Kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; toob	Massikultuur, infotehnoloogia areng, kõrgkultuur, penitsilliin, elekter, sisepõlemismootor.	<p>Eesti keel ja kirjandus: eesti kirjanikud ja luuletajad ja nende teosed.</p> <p>Keemia, füüsika, bioloogia: tehnilised leiutised ja avastused.</p>

<p>näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel.</p> <p>Teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel.</p>		
<p>Analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis.</p> <p>Selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja.</p>	<p>Kirjalikud allikad, ajakirjandus, MRP, baaside aeg, karikatuurid, IME, perestroika, glasnost, rahareform, MRP-AEG, laulev revolutsioon, Balti kett, fosforiidikampaania.</p>	<p>Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende lugemine ja analüüsimine.</p> <p>Geograafia: töö kaartidega.</p> <p>Kunst: karikatuuri analüüs.</p>
<p>Toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist.</p>	<p>Uued valdkonnad kultuuris ja saavutused teaduses (tehnikas, kino, film, kirjandus, teater, muusika jne), kultuur ja eluolu paikkonnas.</p>	<p>Kunst: fotode/piltide äratundmine/analüüsimine.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: naiste ja mustanahaliste õigused, võrdõiguslikkus.</p> <p>Inglise keel: filmide, videote vaatamine.</p>

<p>Märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju.</p>	<p>Uued valdkonnad kultuuris ja saavutused teaduses (tehnikas, kino, film, kirjandus, teater, muusika jne), kultuur ja eluolu paikkonnas.</p> <p>NSVL lagunemine, Saksamaa taasühinemine, rahvusvahelised organisatsioonid (NATO, EL laienemine, ÜRO), rahu ja konfliktide lahendamine, identiteet ja mitmekesisus, energiamajandus, globaalprobleemid (nt epideemiad, demograafiline olukord, kliimaküsimused, terrorism).</p>	<p>Eesti keel ja kirjandus: küsimuste moodustamine ja vestluse läbiviimine. Allikatekste lugemine ja analüüsimine.</p> <p>Matemaatika: esemete paigutamine ajaliselt õiges järgnevuses.</p> <p>Loodusõpetus: metsavennapunktid - seos looduskeskkonnaga.</p> <p>Käsitöö ja kodundus: valmistatakse nõukogudeaegseid toite ja uuritakse nõukogude aja moodi.</p> <p>Geograafia: Euroopa riigid pärast NSVL lagunemist.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: rahvusvahelised organisatsioonid, globaalprobleemid.</p>
<p>Selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud.</p> <p>Selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.</p>	<p>Energiamajandus, fosforiidikampaania, kliimaküsimused, keskkonnaprobleemid.</p>	<p>Eesti keel ja kirjandus: mälestuste jutustamine klassikaaslastele.</p> <p>Muusika: laulva revolutsiooni lugude kuulamine ja nende sisu üle arutlemine.</p> <p>Keemia, füüsika: fosforiit, selle kaevandamine, keemilised ja füüsikalised omadused, kus leidub?</p>
<p>Analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis.</p>	<p>Vabadussõda, Tartu rahu, Jaan Poska, Võnnu lahing, Julius Kuperjanov, Johan Laidoner, Landeswehri sõda, välisriikide abi.</p>	<p>Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende analüüsimine; ajalehe artiklite leidmine ja analüüsimine.</p> <p>Geograafia: töö kaartidega.</p> <p>Kunst: töö piltidega.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: info leidmine riigiportaalidest.</p>

Toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi.	Küüditamine, suur põgenemine, immigratsioon, demograafia.	<p>Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende lugemine ja analüüsimine.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: inimõigused ja valikud ühiskonnas sõja kontekstis.</p>
Teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani.	Sõnavabadus, mõttevabadus, südametunnistusvabadus, võimude lahusus, valimisõigus. Iseloomustab ja võrdleb diktatuuri ja demokraatiat. Seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism</i> .	<p>Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende lugemine ja analüüsimine.</p> <p>Geograafia: töö kaartidega.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: inimõigused ühiskonnas, ÜRO.</p> <p>Inglise keel: filmide, videote vaatamine.</p>
Iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel.	Saksamaa, USA, Eesti.	<p>Kunst: fotode/piltide äratundmine/analüüsimine.</p> <p>Geograafia: töö kaartidega.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: naiste ja mustanahaliste õigused, võrdõiguslikkus.</p> <p>Inglise keel: filmide, videote vaatamine.</p>
Iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval.	Demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt.	<p>Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende lugemine ja analüüsimine, uudise kirjutamine.</p> <p>Geograafia: maailma poliitilise kaardi tundmine, kaardil orienteerumine.</p> <p>Ühiskonnaõpetus: demokraatliku ja diktatuuri võrdlemine, näidete toomine.</p>

<p>Tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval.</p>	<p>Demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, populism ja ekstremism</p>	<p>Ühiskonnaõpetus: demokraatliku ja diktatuuri võrdlemine, näidete toomine.</p>
<p>Kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda.</p>	<p>Parem- ja vasakpoolsus, liberalism, konservatism, sotsiaaldemokraatia, rahvuslus.</p>	<p>Ühiskonnaõpetus: maailmavaated.</p>
<p>Analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga.</p>	<p>Infotehnoloogia areng, konveiermeetod, heaoluühiskond, tuumaenergia.</p>	<p>Eesti keel ja kirjandus: töö allikatega, nende lugemine ja analüüsimine. Ühiskonnaõpetus: riigi roll majanduse korraldamisel, tööaeg ja tööjaotus. Matemaatika: andmete analüüs ja järelduste tegemine diagrammide põhjal; tööaja ja -mahu arvutamine.</p>

2.3. Ühiskonnaõpetus

Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega, lähtudes oma huvidest ja võimalustest.

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt jne.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aina. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade koeksisteerimisele. Käsitluse keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht.

III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Oluline on pöörata tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus.

Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult.

Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja võimaluse korral rakendatakse seda praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas jm.

Aktiivseks kodanikuks olemine tähendab kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse praktilise õppe võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt õpilaste võimekuse piires koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatuses).

Õppes kasutatakse tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi.

Õppesisu klassiastmeti

II kooliaste

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

1. Teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi.
2. Teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi.
3. Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma.
4. Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat.
5. Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti.
6. Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväarsust.
7. Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata.
8. Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi.
9. Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja.
10. Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti.
11. Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada.
12. Käitub teadliku tarbijana.

6. klass – õpitulemused	6. klass – õppesisu	Lõiming
<p>Teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi.</p> <p>Teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi.</p> <p>Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma.</p> <p>Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat.</p> <p>Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti.</p>	<p>Kohalik omavalitsus, seadus, lapse õigused, peamised inimõigused, sõnavabadus ja selle põhimõtted, demokraatia, vabatahtlik tegevus, kodanikuühendus. Peamised põhiseaduslikud institutsioonid ja nende funktsioonid, õpilasomavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses.</p> <p>Kooli sisekord (kodukord).</p> <p>Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal.</p>	<p>Klassijuhataja tund: klassivanema valimised. Kampania, valimisprotsess. Õpilasesindusse kandideerimine.</p> <p>Kunst: kampaniaplakatid.</p> <p>Inimeseõpetus: ettepanekud õpilas-esindusele ja kohalikule omavalitsusele.</p> <p>Loovülesanne “unistuste kool”</p> <p>Õiguste ja kohustuste tasakaalu kujutava skeemi koostamine ja arutelu.</p> <p>Ettevõtete külastused.</p>
<p>Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust.</p> <p>Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata.</p>	<p>Fakt, arvamus, allikas, argumenteerimine, autoriõigused, viitamine.</p>	<p>Kirjandus, ajalugu, informaatika: õpilane kirjutab usaldusväärseid allikaid ja viitamis kasutades arvamust, kus toob enda arvamuse põhjendamiseks sisse ka fakte.</p>
<p>Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi.</p>	<p>Kultuur, religioon, võrdõiguslikkus ja sallivus; Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm), sooline võrdõiguslikkus.</p> <p>Pere ja suguvõsa, kogukond.</p>	<p>Kirjandus ja eesti keel, inglise keel, vene keel, inimeseõpetus: intervjuu teisest rahvusest inimesega, kes elab Eestis. Vormistus kirjalik. Intervjuu mõnda konfessiooni kuuluva inimesega.</p>

Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja.		
Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti. Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada. Käitub teadliku tarbijana.	Risk, turvalisus, aja- ja kulutuste planeerimine, tarbimine ja tarbija, raha kogumine, säästmine ja laenamine, tarbimisotsuste mõju keskkonnale ja kogukonnale, elukutsed ja ettevõtted kodukohas.	Matemaatika, loodusõpetus: isiklik eelarve: endale sihi seadmine, raha kogumine ja/või säästmine enda seatud eesmärgi jaoks. Inimeseõpetus: kohalikud ettevõtted: õpilased uurivad ise kohalikke ettevõtteid - millega tegelevad, mis ameteid seal peetakse. Loodusõpetus: tarbimise mõju loodusele.
III kooliaste		
<p>Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega. 2. Teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond. 3. Tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; toob näiteid, milliseid tagajärgi üksikisikule toob endaga demokraatia hävimine. 4. Märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele. 5. Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid. 6. Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas. 7. Teab majanduse toimimise põhijooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta. 8. Analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest. 9. Seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega. 10. Analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost. 11. Teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot. 12. Teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt. 		

13. Teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmesusest.
14. Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.
15. Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt.
16. Analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.

9. klass – õpitulemused	9. klass – õppesisu	Lõiming
<p>Ühiskonna sektorid</p> <p>Teeb vahet riigi-, era- ja kodaniku-sektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute kokkupuudetest ja/või võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris.</p> <p>Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas.</p> <p>Teab võimalusi, kuidas nii kodanikud kui ka mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: <i>ühiskond, avalik sektor, riigiasutus, avalik-õiguslik asutus, era-(äri)sektor, eraettevõtte, kolmas sektor, mittetulundus organisatsioon, vabakond.</i></p> <p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: ühiskonnarühmad, rahvastikunäitaja, demograafia, migratsioon, immigrant/sisserändaja, kodanik, topeltkodakondsus, varjupaigataotleja.</p>	<p>Matemaatika: õpilased võivad uurida statistilisi andmeid erinevate sektorite kohta (nt SKT lõikes) ning arutleda, kuidas hinnata eri sektorite panust ühiskonda – kas ainult majandusliku kasu lõikes või peaks arvestama ka muid faktoreid? Kui siis milliseid? Rahvastiku näitajaid kajastavate graafikute lugemine; mõistmine, koostamine.</p> <p>Loodusained: õpilased saavad uurida, kuidas erinevad sektorid mõjutavad keskkonda ning otsida konkreetseid näiteid nt teadlaste ettepanekutest, kuidas toimida, et majandustegevus ei tekitaks keskkonnale korvamatut kahju. Õpilastele võib tutvustada nt tasaarengu põhimõtet, uurida, mis argumentid selle idee taga on ja hinnata idee vajalikkust ja teostatavust.</p> <p>Ajalugu: rahvastiku langust/kasvu ja rännet põhjustanud tegurite ajaloolise tausta leidmine.</p> <p>Eesti keel ja kunst: plakatid ja/või esitluse koostamine rahvastiku teemadel nt teemal hea kodanik; Eesti/ EL rahvastik vms.</p> <p>Muusika: vaadata video Ränne ja muusika- koostada esitlus/plakat/tutvustus ühe muusikastiili arengust ja seosest rändega.</p>

<p>Inimõigused</p> <p>Toob näiteid oma õigustest ja kohustustest ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid.</p> <p>Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt.</p> <p>Oskab läbi näidete toomise selgitada soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele ja võimalustele.</p> <p>Võrdleb töökspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel.</p> <p>Mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul.</p> <p>Märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi.</p> <p>Selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit.</p> <p>Toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta eesti kultuuris.</p> <p>Mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne,</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: <i>ühiskondlik ebavõrdsus (ja võrdõiguslikkus vs võrdväärsus) sotsiaalne sidusus, sotsiaalne tõrjutus, sotsiaalne õigus, identiteet, mitmekultuurilisus, subkultuurid.</i></p>	<p>Kunst, eesti keel ja /või võõrkeeled: koomiksrite koostamine kultuuridevahelise suhtluse teemadel.</p>
--	---	--

kultuuriline- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet.		
<p>Toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides.</p> <p>Toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid.</p> <p>Toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale.</p> <p>Seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega.</p> <p>Analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpitu olukorras ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist.</p> <p>Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt.</p> <p>Analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: <i>põhiõigused, inimõigused, kodanikuõigused, universaalsed õigused, lapse õigused, kohustused, privileegid, vastutus, diskrimineerimine, inimkaubandus</i></p>	<p>Kunst: muuseumikülastus.</p> <p>Ajalugu, eesti keel: õpilased tutvuvad virtuaalnäitus: Inimõiguste kujunemislugu looga nr 2</p>

<p>Meedia</p> <p>Oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks;</p> <p>Tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud;</p> <p>Mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust erimeelsuste puhul;</p> <p>Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse</p> <p>Järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.</p> <p>Oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: <i>avalik-õiguslik meedia, erameedia, ajakirjandus, massikommunikatsioon, meedia, arvamusiider, meediavabadus, propaganda, polariseerumine, kollane ajakirjandus</i></p> <p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: valeuudised, vandenõuteooriad, infosõda, infomull/ajakamber, tehisintellekt (AI), süvavõltsing, kommertsreklaam, sotsiaalreklaam, poliitreklaam, vaenukõne, sõnavabadus</p>	<p>Matemaatika: koostada kaks diagrammi, mis kajastavad eritüübiliste saadete osakaalu avalik-õigusliku meedia ja erameedia programmis.</p> <p>Ajalugu: refleksiooni ülesanne, õppija oskab märgata propagandat ja demagoogia võtteid meediasisust, mida tarvitab. Kasuta Väitlusselti õppematerjale. Ajaloost leida sarnaseid näiteid teemadest, nähtustest, millesse suhtumine on ajas muutunud.</p> <p>Loodusained: sotsiaalmeedias võib kohata pahatihti pooliku tööga mängimist - uudise pealkiri ja sisu ei pruugi minna kokku või tekitatakse lööva pealkirjaga lugejas soov klikata. Leida paarides näiteid pealkirjadest, kus nii on tehtud. Klassi arutelu näidete üle, miks seda tehakse ja millised võivad olla sellise tegevuse tagajärjed nii üksikisikule kui ka ühiskonnale laiemalt.</p> <p>Inimeseõpetus: 8.kl Tervisekäitumine. Teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot; analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust.</p>
<p>Demokraatlik valitsemine.</p> <p>Loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur.</p> <p>Toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: <i>osalusdemokraatia, otsedemokraatia, esindus-demokraatia, referendum, vabad valimised, üldised valimised, ühetaolised valimised, valimisüsteem, hääleõigus, hääletamine, eelhääletamine, valimis-künnis, boikoteerimine; streikimine; ühiskonnakriitika avaldamine; osalemine erakonna tegevuses;</i></p>	<p>Geograafia: nimeta 3–5 demokraatlikku ja 3–5 mittedemokraatlikku riiki. Millistes maailmajagudes Sinu nimetatud riigid asuvad? Kus on neid kõige enam? Näita neid kaardilt.</p> <p>Ajalugu: totalitaarsed, autoritaarsed ja demokraatlikud riigid.</p> <p>Inimeseõpetus, eesti keel: projektöpe eesmärgiga anda õpilastele võimalus kogeda üksikisiku mõju ühiskonnale (sh</p>

<p>Analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: kohalikomavalitsus, volikogu, linnapea, vallavanem, linna-/vallvalitsus, eelarve, kohalikud maksud, kaasav eelarve, noortevolikogu, osalusdemokraatia, rahvaalgatus</p>	<p>kitsamalt oma kogukonnale). Vt projekti kirjeldust siit: https://vara.e-koolikott.ee/h5p/embed/3938</p>
<p>Selgitab avaliku konkursi tähtsust. Toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides.</p> <p>Märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: <i>õigusriik, korruptsioon</i></p>	<p>Kunst, eesti keel, kirjandus: meemide või koomiksitate koostamine korruptsiooni ja onupojapoliitika teemadel.</p>
<p>Selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet.</p> <p>Teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid.</p> <p>Nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: õigusriik, võimude lahusus, seadusandlik võim, täidesaatev võim, kohtuvõim, põhiseaduslik institutsioon, Riigikogu, Vabariigi Valitsus, President, õiguskantsler, riigikontroll, kohalikomavalitsus, kohus, ministeerium, riigiamet, põhiseadus, menetlus</p>	<p>Ajalugu: valgustusfilosoofia, võimude lahusus. Valitsemine Eesti Vabariigis. Riigikogu külastamine.</p>

<p>Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid.</p>		
<p>Kodanikuühiskond.</p> <p>Analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel.</p> <p>toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtete järgides.</p> <p>Teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: <i>kodanikuühiskond, vabakond, huvirühmad, erakond/partei, arengu-/humanitaarabi; rahvaalgatus, streik, boikott, märgukiri, miiting, ühiskonnakriitika, polariseerumine.</i></p>	<p>Muusika, kunst, kirjandus: õpilased leiavad ühiskonnakriitilist muusikat/kunstiteoseid/luulet jms ning selgitavad teineteisele selle loomise tausta ning sõnumit. Ühiselt valitakse enam puudutanud teos.</p> <p>Kunst: rühmatöö: otsige fotosid ja koostage fotokollaaž, kus inimesed üle maailma osalevad päevakajalises sotsiaalses liikumises keskkonna-, rahu- või muul säärasel teemal.</p>
<p>Majandus.</p> <p>Kirjeldab erinevate majandus-süsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist.</p> <p>Teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse.</p> <p>Teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: ressurss, majandussüsteem, vaba turg, monopol, osaühing, äriplaan, kasum, kahjum, teaduspõhine majandus, healuriik, riigieelarve, otsesed maksud, kaudsed maksud, tuludeklaratsioon, sotsiaalne ettevõtlus, õiglane kaubandus, eksport, import.</p>	<p>Geograafia: sissejuhatus majandusse. 9.kl (majandusressursid, taastuvad ja taastumatud loodusvarad, kapital, tööjõud, hõive, üleilmastumine, rahvusvahelised ettevõtted, tarneahelad, majanduse struktuur, majandussektorid: hankiv majandus, tööstus, teenindus, ringmajandus).</p> <p>Võõrkeeled ja matemaatika: rollimäng: Maailmakaubandus, kus iga rühma ülesandeks on neile ette antud vahenditega võimalikult palju raha teenida. Mängureeglid on inglisekeelsed. Metoodika: https://maailmakool.ee/wp-content/uploads/2015/07/maailmakaubanduse-mang.pdf</p>

		<p>Tehnoloogia: õiglase kaubanduse toodetest retseptide valmistamine ja loomine. Metoodika: https://maailmakool.ee/wp-content/uploads/2015/07/Oiglase-kaubanduse-retseptid.pdf</p> <p>Inimeseõpetus, loodusained, kunst, tehnoloogia, eesti keel: projektõpe: “Toidupäeva(de) korraldamine koolis” võimaldab mitmesuguseid lõimitud tegevusi. Metoodika https://maailmakool.ee/wp-content/uploads/2015/09/toidupaevad_koolis_web.pdf</p>
<p>Analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused.</p> <p>Analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: tööturg, tööandja, töövõtja, brutopalk, netopalk, tööleping, ümbrikupalk, CV.</p>	<p>Geograafia, matemaatika: töö statistiliste andmetega sissetulekute kohta https://www.stat.ee/index.php/et/avastatistikat/valdkonnad/tooelu/sissetulek Üldistava kokkuvõtte loomine, kas esitluse või kirjaliku kokkuvõtena.</p> <p>Kunst, emakeel: koosta rühmaga plakat/esitlus/video teemal „Noorte töövõimalused“.</p> <p>Kehaline kasvatus: liikumisjoone koostamine teemal: Kas töö käimine on jätkuvalt pigem vajadus kui eneseteostus võimalus? -arutelu.</p>
<p>Analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist.</p> <p>Selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: <i>inflatsioon, intress, investering, krediidi kulukuse määr, eelarve, ostubuum, tarbijakaitse, tootemärgised, ostujõud</i></p>	<p>Kehaline kasvatus: liikumisülesanne: arvamused: õpilased hindavad ennast viiepalliskaalal, kui hästi oskavad nad enda meelest rahaga ümber käia. Liikumiskoostamine teemal, kas ma olen säästja või tarbija. Reflekteerimisülesanne, mis on minu valikute +/-?</p> <p>Kunst, võõrkeeled, loodusained: projektõpe: Fair trade päeva korraldamine koolis.</p>

		<p>Tehnoloogiõpetus, loodusained, kunst: ringmajanduse õppepäev: “Prügist ellu.” Inspiratsiooniks ning ringmajanduse põhimõtete tundmaõppimiseks teha läbi esmalt E-külalistund Ann Runnel - Kuidas töötab ringmajandus? Iga rühm klassis mõtleb välja ja teostab ringmajanduse põhimõtetest lähtuva toote. Toodete laat koolis.</p> <p>Tehnoloogia, kodundus: tarbijaharidus ja keskkond (toiduga seotud tarbijateemad, jäätmed, kaupade ja teenuste valimine ja hooldus).</p> <p>Geograafia: vaata TLU Rahatarkuse teema käsitlemise juhendmaterja Tunnikava 4. Sõidukulude võrdlemine Eesti energiamajandus 9.kl säästlik energia tarbimine.</p> <p>Matemaatika: laenuintresside arvutamine, ülesanded, mis näitavad investeeringute kasvamist/kahanemist. Nt vaata TLU Rahatarkuse teema käsitlemise juhendmaterjal tunnikava nr 5. Rahatarkus ja lineaarfunktsioon kahe tundmatuga lineaarvõrrandi kasutamine.</p>
<p>Rahvusvahelised suhted.</p> <p>Analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid.</p> <p>Selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid: ÜRO, NATO, Euroopa Nõukogu.</p>	<p>Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: <i>Euroopa Liit, EL Parlament, EL Komisjon, Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO), ÜRO, euro, diplomaatia, humanitaarabi organisatsioonid, hargmaised ettevõtted</i></p>	<p>Ajalugu: arutelu, millised sündmused tingisid Eestile oluliste rahvusvaheliste organisatsioonide loomise? Millal Eesti ühines nimetatud organisatsioonidega?</p> <p>Muusika: mitmetel rahvusvahelistel organisatsioonidel on oma hümn (nt EL, ROK) - kuulake neid ja uurige nimetatud palade päritolu. Arutlege, miks just nimetatud palad on valitud hümniks? Mis sõnumit ta kannab? Milline tänapäevane muusikapala võiks sobida uuritud organisatsioonidele? Miks?</p>

Teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma.

Toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga.

Teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega.

Kunst, informaatika: kasutage mõnda AI kunsti programmi nt <https://www.crayon.com/>, paluge õpilastel joonistada selle abil pilt mõnest rahvusvahelisest organisatsioonist ja tema kantavatest väärtustest. Analüüsige ühiselt saadud pilte - kas need ühtivad teie enda ette kujutustega?

Geograafia: maakaartide tundmine: õpilased kannavad kontuurkaardile EL liikmesriigid. Otsivad internetist teavet ja märgivad *(tärniga) kaardile riigid, kus on kasutusel euro. Selgitavad mis on Schengeni ala ja toovad näiteid, millist igapäevast kasu see meile annab.

Maailma jagunemise toolimäng - meetodika <https://maailmakool.ee/wp-content/uploads/2015/07/toolimang3.pdf>. Lisa võimalus - otsida uuemad andmed maailma rahvastiku arvu ning jaotuse kohta.

Keemia: 9.kl Teema: Süsinikuühendite roll looduses, süsinikuühendid materjalidena. Globaalprobleemid - mõistab elukeskkonda säästva suhtumise vajalikkust ning analüüsib keskkonna säästmise võimalusi.